

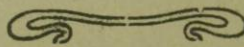
י. ש. צור:

משפט התלמוד

ספר שמיני

משפט המדינה

הוצאת "מרפז" ורשה.

תרפ"ב. — 1922.

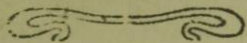
I. S. Zuri—Rzezak.

JUS TALMUDICUM

LIBER OCTAVUS

CIVITATIS

EDITIO „CENTRAL”

VARSOVIA—MDCCCCXII.

הלך ראשון.

מוסד המלכות.

א. מצות שימת המלך.

הערה I. בנוגע למלך בתור נפש משפטית, הנה הוא שוה להדיוט בדרך כלל. חוץ מן הדברים הנמנים למטה.

במשפט העונשין הרי הוא כהדיוט לכל דבר (תוספתא סנהדרין פ"ז מירושלמי סנהדרין ג, א). אמנם במדרש תנאים דברים פ' יז, יב נאמר: אין דנין איתו. אבל מזהר הוא על כל מצות שבתורה (?)

במשפט עונשי הקרבנות יוצא הוא מכלל הדיוט.

הערה II. בהרבה דברים דומים דיני מנוי המלך למנוי שאר השררות. ביחוד דומים יחד בהרבה במשפט העברי דיני המלך, הנשיא והכהן הגדול, כאשר יראה זאת הקורא ברונים הבאים. השוה אמנם דעת ר"ע בספר משפט העונשין סעיף ס בסוף.

רבי יהודה, אשר בירו נשתמרו שרידי חוקים על הסתדרות המדינה, השבט, המשפחה ובית האב יותר מכידי שאר התנאים, ואשר רעיון הזכויות היתרות לרבים, לשלטון ולראשית גובר בדבריו, מצדד גם בזכות המלך. לדעתו ככניסת לארץ נצטוו לשים להם מלך.

רבי נהוראי אומר: כגנאי ישראל הכתוב מרכב, שאמרו, אשימה עלי מלך (סנהדרין כ ע"ב; ספרי סופטים פסקא קטו).

אמנם המושג מלך ונשיא אצל רבי יהודה יש לו הקף יותר רחב. הוא כולל את כל דבר הנשיאות, את השלטון והסתדרותו, וכל שררות הצבור. ולכן הוא אומר באגרתו, כי לעתיד ינחל הנשיא חלק ככל שבט ושבט (נ"ב קכ ע"א לפירוט רב הסלא), זאת אומרת החלק הזה יהיה נכסו כל הכלל וכל הצבור יחד. וכדבריו נדרים ה, ה מ' בכתב הלך לנשיא

שוה נחשב להלך הכלל (כל הכריתא כ"ז קכז הסרה כספרי במדבר שהוא לרבי ישמעאל).

ש"ש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: למנות להם מלך, לבנות בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק. מצות מנוי המלך קודמת לשלשתן. כן לרבי יהודה (ספרי דברים פ' סו; סנהדרין כ ע"ב).

ב. זכויותיו והובותיו.

עשרו וביתו. לא ירבה לו נשים, אלא י"ח; ר' יהודה אומר מרבה ובלבד שלא יהו מסירות את לבו; רש"א אפילו אחת ומסירה את לבו אסור. לא ירבה לו סוסים, אלא כדי מרכבתו. לא ירבה לו כסף וזהב, אלא כדי ליתן אספניא.

בנו כהדיוט הוא (סנהדרין יח ע"ב).

זכויותיו במקצוע הבין לאומי והמלחמה. כל האמור בפרשת: מלך, המלך מותר בו. כן לרבי יוסי; רבי יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם (מוספתא סנהדרין פד ונכלי כ, כרבי יוסי דעת שמואל ההולך נשימתו בכל מקום, רב הולך גם פה, כנכל מקום, נשימת רבי יהודה, יש להגם חלופי שמות נילקוט כשנטי). בנוגע לרברים שהמלך מותר בהם לרבי יוסי השוה רבמ"ם הלכות מלכים פרק ד. הרברים הנמצאים שם טובנים גם על מקצוע הבין לאומי: להטיל מס לצרכיו ולצרכי מלחמה, להטיל מכסים לבחור צבא.

יוצא למלחמת הרשות על פי ב"ד של עא. מלך פורץ גדר ואין מטחין בידו. דרך המלך אין לה שעור (ספרי דברים פ' קסא; סנהדרין פרק ט). ש"ש. בזה אוצרות מלכים למלך ושאר בזה שבזוים מחצה למלך ומחצה לעם (סנהדרין כ ע"ב, ונספרין כ, ד: הכל בזוין וזאתוין לפניו והוא נועל הלך כראש).

זכויות הכבוד, כל העם עומדין והוא יושב. לא היתה ישיבה בעזרה. אלא למלכי בית דוד בלבד; ר"ל אומר אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה (מוספתא סנהדרין פד; יומא כה; סוטה כט; מ; ירושלמי שם ג, ז).

מת לו מת, אינו יוצא מפתח פלטרין שלו; רבי יהודה אומר אם רוצה לצאת יצא (ס' ג, ג מ').

אינו עומד בשורה להתנחם או לנחם אחרים. הרואה מלכי ישראל

אמר ברוך שהלך מכבודו לבשר ודם (נרכות נה ע"א). כופלין שלום למלך
(גיטין סב לרז).

אין רוכבין על סוס ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרכיטו.
אין רואין אותו כשהוא מסתפר ולא כשהוא ערום ולא כשהוא בבית
המרחץ (פסהדרין ג, ה מ').

אינו דן ואין דנין אותו. לרב יוסף כל זה רק במלכו ישראל (פסהדרין
יג והשוה סס תוספתא וירושלמי?).

ומעבירין את המת מלפני הכלה, אבל מעבירין את הכלה לפני המלך.
אחרי מותו שורפין מטתו וכל כלי תשמישו ואין בו משום רכב
אמורי וכן על נשיאים והדיוטות (פסהדרין נג; תוספתא שנת פ"ו).

אין נושאין אלמנתו; רבי יהודה אומר מלך נושא אלמנתו של מלך
אין חולצין ולא מיבמין לאשתו (וכן אין הוא חולץ ומינס); רבי יהודה
אומר אם רצה לחלוץ או ליבם זכור לטוב (פסהדרין ג, כ מ').

מלך שעבר, הרי הוא כהדיוט (הריות ט ע"ג). יש להשוות לזה האגדות
על שלמה שהיה מלך והדיוט ומלך.

חובותיו, כותב לו ספר תורה לשמו, ולא יהא נאות בשל אבותיו,
אלא בשלו. יוצא למלחמה מוציאה עמו, נכנס - מכניסה עמו. יושב ברין
היא עמו. מסב היא כנגדו (פסהדרין ג, ד; תוספתא פד; בבלי לא ע"ג). רבי
יהודה אומר ס'ת מימינו ותפילין משמאלו. כותב לו כל התורה; אחרים
אומרים משנה התורה כותב: שכן אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה
בלבד (ספרי לפרס פ' קס). כדעת אחרים כן דעת הרגום השבעים ודעת ידידה
הארצסנדרוני. השוה Ritter, Philo und Halacha S. 100.

פרשת המלך. מוצאי יו"ט הראשון של חג, כשנה השמינית, זאת
אומרת השנה אחרי שמטה, והרי היא במוצאי שביעית, עושין לו בימה
של עץ בעזרה והוא יושב עליה... חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש
הכנסת וראש הכנסת - לסגן, וסגן - לכהן גדול, וכהן גדול - למלך. המלך עומד
ומקבל וקורא יושב. קורא מתחלת אלה הדברים עד שמע ושמע והיה אם
שמוע, עשר העשר, כי תכלה לעשר, ופרשת המלך וברכות וקללות עד
שנומר כל הפרשה (סוטה ז, ח).

רשותו להעניש. מורד במלכות חייב מיתה (פסהדרין ממ ע"א בלגה
השוה רכמ"ט).

אינו מעניש אלא בסיף (פסהדרין ז, א וע"פ מה"פ ד"ה ולרשות והרמב"ם סס).

הרוני מלכות נכסיהם למלך; רבי יהודה אומר לזורשין (סנהדרין מה
ע"ט תוספתא וירושלמי חלופי שמות).

ג. סדרי מנוי המלך ובהירתו.

אין מעמידין מלך (וגם לא כהן גדול) אלא בבית דין של שבעים ואחד
(תוספתא סנהדרין פרק ג).

נבחר גם על ידי נביא (ספרי דברים פ' קנו, השוה ספר מכנים א' XIV :
ואת הלשון שם כנחירת שמעון לכהן גדול ולנשיא ישראל עד אשר יעמוד נביא...).

יחוסן. אין מעמידין נכרי ולא גר (ספרי דברים קנו; וירושלמי קדושין
ד, ה; סוטה ז, ח ככלי וירושלמי; מדרש תנאים דברים לפ' יז עו, היתה אמו מישראל
תלוי במחלוקת הדרומים והגלילים, השוה משפט המשפחה סעיף כה ומדרש תנאים
שהובא למעלה וינמות מה ע"ב).

אין מעמידין מלך רק ממשפחות המשיאין לכהונה (תוספתא סנהדרין
פרק ד והשוה ספר משפט המשפחה סעיף כה).

אין מושחין כהנים מלכים (!? וירושלמי שקלים פרק ד; סוטה פח).

אין מעמידין אשה (ספרי דברים קנו).

המשיחה. שמן המשיחה שעשה משה. נמשחו בו מלכים וכהנים
גדולים. אין מושחין מלך בן מלך, אבל כהן בן כהן גדול טעון משיחה.

מלך בן מלך אם יש מחלוקת עליו, כדוגמת משיחת שלמה מפני
מחלוקתו של אדוניה, יואש מפני עתליה, יהואחז מפני יהויקים (גרא
לויקרא ה, י לרבי יהודה; ככלי הוריות יא ע"ב ותוספתא סנהדרין פד; וירושלמי שקלים).

מושחין על הקרן. שאיל ויהוא נמשחו מן הפח מפני שמלכותו עתידה
להשבר (תוספתא סנהדרין פד; מגילה יד; הוריות יב ע"א).

מושחין על גבי המעין (תוספתא טז). מושחין כמין נזר (הוריות יב).

מלכים מונין להם שנתן מא' בניסן. לפיכך אם עמד כ"ט אדר כיון
שהגיע א' בניסן עלתה לו שנה. מת באדר ועמדשני באדר, מונין שנה
לזה ושנה לזה (ר"ה ג ע"א וסס ע"ז). מלכי אומות העולם מונין להן מתשרי
(לרז הסדא טס, ע"ז).

חלק ב.

שלטון הבית הגדול (שכלשכת הגזית. או הכנסת הגדולה).

ד. היהם בין המלכות והנשיאות ובין הכנסת הגדולה.

כל עת התגברות הפרושים היתה הסנהדרין הגדולה המושלת בישראל, וכדבר יוספוס (XIII, 16, 2) מפי הצדוקים על זמן אלכסנדרא.

בקדמונית XI, 4, 8 הוא קורא לצורת המלוכה בזמן הבית השני עד החשמונאים אריסטוקרטיה ואוליגרכית.

בקדמונית XX, 10 הוא קורא ליהושע כן צדוק ובניו, חמשה עשר דורות עד אנטיכוס אנטפטר: ראשי הממשלה הדמוקרטית.

הנה זה מעיד כי דבר ממשלת הסנהדרין היתה בעיניו כשלטון העם וראשיו (הנטיאליס) היו הכהנים.

תחת זה הוא קורא לזמן הורקנוס אחרי בטול הסנהדרין תקופת ממשלה אריסטוקרטית.

ולשונו: ככה אבדו היהודים (ע"י נניוס) את כסא ממלכתם ויהי להם מעתה ממשלה אריסטוקרטית (X IV, 5, 4).

וכן קורא הוא לתקופות שאחרי מות הורדוס וארכילאוס כנות שלטון אריסטוקרטית (XX, 10). טעם הדבר לפי שפסק כח הסנהדרין מימי גביוס ונלקח מידו דבר משרת הרבים במרכז המקדש.

שליחי העם, אשר בכלל לא חפץ בממשלת מלך. האישימו לפני פומפיוס גם את הורקנוס וגם אריסתובולוס כי הם, מיוצאי הכהנים אשר העם נחויב לשמוע בקולם, הפצים לשנות סדרי הממלכה (X VI, 3, 2). יוצא מזה כי הם התהלכו עם המהשבה לקחת מירי הסנהדרין הגדולה ממשלתם על העם אשר באה להם מירי אמם אלכסנדרא. ואת מגמתם הוציאו אחרי

זה לאור הורקנוס ואנטיפטר בעזרת נבינוס. הוא עשה סדרים בירושלים
בכל אשר מצא אנטיפטר לטוב XI V, 5. ויותר מפורש במלחמות I. 8, 7:
שנה את הסתדרות המלוכה כרצון אנטיפטר. הטיה שם 5, 8: אז הביא
גאבינוס את הורקנוס לירושלים ויתן בידו את משמרת המקדש וישנה הסתדרות
המלוכה על פי חפץ אנטיפטר. (הנעה זו לפי דורות הראשונים כרך ג 17 608).
ובאמת אם נתבונן לכל פרט ופרט נראה, כי רוב השלטונות היו
בידי הסנהדרין הגדולה. כבר מזה, שנשאלין באורים ותומים רק למלך ולכית
דין יוצא, כי הבית דין הם מושלי העם, כי אין הם רק שופטיו במובן
ההוריה בלבד או במובן המחוקקים בלבד, כי אם כמוציאים לפועל את
החוקים והתקנות (יומא עג).

וכבר מושכם בלשכת הגזית מראה כי היה בידם כל משמרת המקדש
והכהונה.

1) האוצר. מע"ש ספ"ה ירושלמי אריב"ל בראשונה היה מעשר נחלק
לששה חלקים שליש למכורי כהונה ולויה, שליש לאוצר ושליש
לעניים והכירים.

אמר רבי יוסי בר' בון מן דהנה סליק למדן בירושלים עד דתלת
אגרין הוה יהיב מדריה מכאן ואילך משל אוצר. נראה מזה כי האוצר היה
תחת ידי שופטי בית הגדול.

שם היה לשכת חולשי כסף גאולת שדות לפי תקנת הלל (ערכין לא).
וכן לשכת כסף פקדונית של יחידים, יתומים ואלמנות (ספר הקשמונים
סימן ג).

לשכת נדבות צדקה היתה במקדש והיא הנקראת לשכת חשאיין (טקלים
ה, ו). והנוכרת גם ביוספוס XII, 5, 4.

2) המדינה והמקדש קשורים היו זה בזה. ביחוד נכר זאת בקבוץ
הכסף לצרכי שניהם. מקורות שוות היו לשניהם.

כאחד בארר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. במ"ו בארר שלוחי
ב"ד יוצאין ומתקנין את הדרכים ואת הרחיבות שחולחלו בימות הגשמים.
חופרין בורות שוחין ומערות (תוספתא טקלים).

קלבנות שהוסיפו בשקלים נאמר בהם: להיכן היו קולבנות נופלין?
ר"מ אומר לשקלים; ר' אליעזר אומר לנדבה; ר' שמעון שזורי אומר
ריקועי פחים לבית צפוי קדשי קדשים; בן עזאי אומר שולחנין היו נוטלין
אותן בשכרן ויש אומרים להוצאת דרכים (טקלים ספ"ה).

בתשלומי עונשין ידועים נפלה ההנאה להקדש (כתומות קה; נדרים לג).
(3) קדוש החודש ועבור השנה. אין מעברין את השנה אלא בב"ד
הגדול שבירושלים (מכילתא בל לרי יאשה).

והשוה בר"ג סנהדרין יא הודעת עבור השנה באגרת לבני מדי.

על ששה חדשים שלוחין יוצאין (ר"ה א, ג מ')

ובירושלים היתה חצר גדולה ובית יעוק שמה ולשם כל העדים
מתכנסין וב"ד בודקין אותן שם... התקין ר"ג שיהיו מהלכין אלפים לכל
רוח (ר"ה ג, ה).

(4) הודעת הגעת זמן מעשר זיתים וחמים (השוה אגרות ר"ג סנהדרין יא).

(5) תקנו דרכים, רחובות, מקואות המים וכל צרכי הרבים.

על זה הכריזו, או, כבלשון המשנה, היו משמיעין באחד באדר (לאש
הסכת שקלים).

(6) מקצוע המקדש היו כולו בידיהם. וכן שנינו: סנהדרין הגדולה
בלשבת הגזית יושבת ודנה את הכהונה (מנחות ה, ד; קדושין עו). השוה עוד
ספרי במדבר פסקא קיו.

הפיים היה בלשבת הגזית, הכהנים המפייסים במזרחת והוקן היושב
למערכה (יומא כה).

כהן גדול שלא למד מוסרין לו מוקני ב"ד וקורין לפניו בסדר היום...
(יומא א, ג מ')

וקני ישראל היו מקדימין ברגליהן להר המשחה ומטמאין היו את
הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים (פרה ג, ז).

בתי אבות. סנהדרין גדולה היתה מתענה עם אנשי המעמד בכל יום
והתחלקו לששם זה לבתי אבות (מענית ירושלמי סוף).

(7) העיר והמקדש, אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך
וזביא ואורים ותומים ובסנהדרין של ע"א (שנועות ג, ב מ').

מקצוע המדינה היה כולו בידיהם. אין מעמידין לא מלך ולא כהן גדול,
אלא בב"ד של שבעים ואחד" (מוספתא סנהדרין פ"ג והשוה סנהדרין משנה ראשונה).
לב"ד של ע"א היה ס"ת וממנו היו מגיהין ס"ת של המלך (ירושלמי ומוספתא).

(8) גם המשפט הבין לאומי היה בידי הסנהדרין הגדולה. אין המלך
מוציא למלחמת רשות אלא על פי ב"ד של ע"א" (סנהדרין כ ע"ב).

- 9) מנוי הפקודות, ב"ד הגדול מנה שוטרים ושופטים ופרנסים.
בית דין הזה (ב"ד הגדול) מנו זקנים בכתו משתיות (להשנות מל המוסר והמדות, ירושלמי כתובות א, א; סוטה ט, יב).
אין עושין סנהדרין לשבטים אלא על פי ב"ד של ע"א (סנהדרין א, ה מ').
10) השתיכות המשפטית. אין דנין לא את השבט ולא את נבוא השקר ולא את כהן הגדול, ואין עושין עיר נדחת אלא על פי ב"ד של ע"א (סנהדרין א, ה מ').
אין סמיתן לזקן ממרא אלא על בית הגדול שבירושלים (סנהדרין א, ד).

ה. הסתדרות בית דין הגדול.

בנוגע למספר ע"א או ע"ב השוה אפטייזר, הקדם II צד 112; armenisches Recht S. 40

כנראה מצוה היא כי יהיו בין חברי הסנהדרין כהנים ליום וישראלים (השוה ספרי דברים קס והערת מאיר, עין סמן ו מתוספתא; ספרי דברים פ' קג).
השוה עוד Schächter, Fragments of a Zadokite Work, S. 10.

השוה אמנם האגדה לר' יוסי ב"ח: עקר סנהדרין מיהודה (רות רבה פרטה ב). אבל יוחי רבה פ' צח: אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיו משבטו של יששכר.

יתר הדברים על דבר חוקי חברי הסנהדרין השוה הספר הששי, משפט הדין סעיף ה.

הנשיא והאב ב"ד. אין נשאלין (כאורים ותומים) אלא למלך ולאב בית דין ולמי שהצבור צריך בו (יומא ז, ה יש סס גירסא, ל"ג"ד).
ראש ב"ד. אומר מקודש (ר"ה ב, ז).

כהשגשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם ישבו; בשאב ב"ד נכנס עושין לו שתי שורות מכאן ומכאן עד שנכנס וישב במקומו; חכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס וישב במקומו (הוריות יג; תוספתא סנהדרין פרק ז).

המתורגמן". כן אומר רבי נתן, האב בית דין, וכוה משתקף המצב בזמנו
(ספרי נמדנר פסקא קמ).
השוה עוד מ"ק כב ע"ב דיני אבלות על אב ב"ד שמת.

ו. קורות הכנסת הגדולה.

תקופה ראשונה עד הזוגות. הכהן הגדול היה נשיא לכל עם
ישראל, כלפי חוץ וכלפי פנים. בראש הסנהדרין כלפי פנים עמד אב
בית דין.

תקופה שניה זמן הזוגות. הכהן הגדול חדל להיות נשיא הסנהדרין
(מזמן הניו אפי שמעון השני, זמן יוסף החוכר וכו'). יוסי בן יועזר היה נשיא
הסנהדרין הראשון בתקופת הזוגות. מספר הסנהדרין היה ע"ב.

כח הסנהדרין נתכמר בזמן גבינוס. יוספוס בקדמוניות (X IV, 5, 4)
ובמלחמת (I, 8, 5) מספר, כי גבינוס, אחרי נצחו את אלכסנדר בן
אריסטובולוס, השיב את הורקנוס לירושלם וימסור בידו את כל משמרת
המקדש ויעש הדשה בארץ ויחלק את הסנהדרין לחמשה, וישם את האחת
בירושלים, השניה בגדרה, השלישית באמטוס, הרביעית ביריחו והחמישית
בצפורי בארץ הגליל. ככה אברו היהודים את ממלכתם והיו להם מעתה
ממשלה אריסטוקרטית.

כנראה לקח כל משמרת הקודש מידי הסנהדרין ויתנה בידי הורקנוס.

בתקופה זו (פעקר מימי הלל) אבד הסנהדרין כל תוקף רשמי ודבר
הנשיאות נעשתה נחלת כל יוצאי הלל (הצעה זו לפי דעות הראשונים הלך
ראשון כרך שליטי, ז' 608).

גלות הסנהדרין. הסנהדרין גלתה עשרה גלויות: מלשכת הגזית
לחנות, מחנות לירושלים, מירושלים ליבנה, מיבנה לאושא, מאושא ליבנה,
מיבנה לאושא, מאושא לשפר עם, משפר עם לבית שערים, מבית שערים
לצפורי, מצפורי לטבריה. כן לרבי יוחנן מן הגליל, ר"ה לא. מ' שנה קודם
חדבן הבית גלתה סנהדרין, וישבה לו בחנות (סנהדרין מא וע"ז ה ע"ב לר'
ישמעאל זרבי יוסי הנליל).

בזבחים כה ע"ב (עלויות ז, ד מ') מעיר רבי צדוק... זה היה מעשה
באוהליו ובא מעשה לפני חכמים בלשכת הגזית.

אצל ר"ג נאמר שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית, זאת אומרת
בחנות.

מסורות על הנשיאים ואבות הב"ד. יוסי בן יועזר נשיא, יוסי
בן יוחנן אב ב"ד. יהושע בן פרחיה נשיא, נתאי הארבלאי אב ב"ד. יהודה בן
טבאי נשיא, שמעון בן שטח אב ב"ד. שמעיה נשיא, אבטליון אב ב"ד.
הלל נשיא ומנחם אב ב"ד.

יצא מנחם נכנס שמאי. כן לפי המשנה חגיגה ב, ב (סרירי מסורות
על ענין זה נמצאים בספר הסודים זוטא, הולאת כוכב).

בנוגע ליהודה בן טבאי ושמעון בן שטח יש חולקין ומחליפין (הסוף
עס ירושלמי וכללי פו).

על ר' אלעזר בן עזריה נאמר בירושלמי ברכות כמעשה דר"ג ור"י:
אעפ"כ לא הורירוהו מנהליתו, אלא מנו אותו אב בית דין.
רשב"ג נשיא, ר' נתן אב ב"ד ור"מ חכם (הוריות יג ע"ג).

לעקביה בן מהללאל אמרו החכמים: הוור בך ונעשיך אב בית דין
לישראל.

רבי מנה לפניו מותו את שמעון בנו לחכם ואת גמליאל בנו לנשיא
ואת ר' חנינא בר חמא ליושב ראש, זאת אומרת לאב בית דין (ז סוף
כמוכות).

בדבר הוונות יש להעיר עוד על דבר הירושלמי סוף מע"ש: בימי
יוחנן כה"ג לא היה אדם צריך לשאול על הדמאי: שהעמיד זונות, אמנם
יוחנן כה"ג חי אחרי הוונות הראשונים.

כנראה כוונת הלשון שהעמיד זוג חכמים להשגיח.

על המופלא שבב"ד הויה סנהדרין פי ע"ב בסוף; תוס' סנהדרין
טז ע"ב ד"ה אחד; הוריות א, ד.

מסורות על דיינים ובתי דינים. במשנה נזכרים שני דייני גזרות שהיו
בירושלים: אדמון וחנן בן אבישלום (כמשנת הירושלמי הנורסא: גזלות), בבביתא
אחת נאמר: שלשה דייני גזלות היו בירושלים: אדמון בן נדאי, חנן המצרי,
חנן בן אבישלום. בבביתא אחרת: אדמון, וחנן ונחום. והניא: ר' נתן
אומר אף נחום המדי מגזורי גזרות בירושלים היה, אבל לא הודו לו חכמים.
גם ר' יוסי הצפורי מזכיר גזורי גזרות בירושלים בדבר קציצת נטיעות.

מאמרי אגדה שונים, מפרזיום במספר בתי הדינים שבירושלים. לדוגמא:
רב פנחס אמר רב הושעיה שלש מאות ותשעים וארבעה בתי דינים היו
בירושלים (כל זה בכמוכות קה).

ב"ד של כהנים. במקומות אחרים מדברת המשנה מב"ד של כהנים (כתובות יב מ'): ב"ד של כהנים היו נזכרים לכתולה ארבע מנה (משם נראה כי מספחות המיוחדות, זאת אומרת המשיאות לכהונה, היו נהגין כמותן); ר"ה כו, בקבלת עדות עבדים).

וכן מדברת המשנה מבני כהנים גדולים (כתובות פק אחרון: הן אומר...; נחלקו עליו בני כהנים גדולים...; אריב"ז יפה אחר הין).
דייני צפורי. נזכרים במשנה (כ"כ ט ע"ב).

סוריא. בסוריא ובכל מקום ששליחי ב"ד מגיעין עד נמרין היו בתי דינין (כתובות כה ע"א; כ, ז).

דייני גולה. התלמוד מזכיר לפעמים דייני גולה (סנהדרין יז ע"ב; כ"כ קע"א).

בתי דינים פרטיים בבבל. בי דיני דר"ה (כ"מ יח ע"א), בי דינא דר"ה ור"ח שלא היו רחוקים זה בזה (סנהדרין כג ע"א). בי דינא דרב ביבי בר אשי (כתובות פה ע"א).

דיינים ידועים. ר' נתן דיין הוא ויורד לעומק הדין. ר' בנאה הורה על יסוד הוכחות לקוחות מטבע בני אדם וגם הלשינו עליו על זאת (כ"כ נח ע"ב).

הלקיה בר טובי, רב הונא, חייא בר רב דיינים היו (כ"כ נ, ט).

השוה עוד סנהדרין לב ע"ב: אחר ר"א לאוד, אחר ר' יוחנן בן זכאי לברור חי, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר ר"ג ליבנה, אחר ר"ע לבני ברך, אחר ר' כתיא לרומא, אחר רבי הנינא בן תרדיון לסיכני, אחר ר' יוכי לצפורי, אחר רבי יהודה בן בתירא לנציבון, אחר רבי לבית שערים, אחר חכמים ללשכת הגזית.

לשכת הגזית. כמין בסילקה גדולה היתה.

לדעת אבוי היתה חציה בחול וחציה בקודש ושני פתחים לה אחד פתוח לחול ואחד לקודש (יומא כה).

חלק ג.

הבחירה והמנוי

ז. בנוגע לחברי הסנהדרין ושופטים

הסנהדרין כותבין ושולחין בכל המקומות: כל מי שהוא חכם ושפל בדרך ודעת הבריות נוחה הימנה יהא דן בעירו. משם מעלין אותו להר הבית, משם לעזרה ומשם ללשכת הגזית (סנהדרין פה).

הנשיא היה ממנה דיינים. לשון התנחומא (הולאת נוכר, שופטים סימן כד):
אזהרה לנשיא שלא יושב הראוי למטה למעלה.

ולשון הספרי דברים יז: אזהרה על הממנה שלא יאמר פלוני אללניסט ואישיבנו דין (כ"ל והשוה מדרש תנאים, היפמאן בהנהגה).

והשוה בסנהדרין ז כי בית הנשיא העמיד פעם דין שאינו הגון.

ונאמר בסנהדרין ירושלמי א, ג: בראשונה כל אחר ממנה את תלמידיו. אחר זה אמרו ב"ד שמנה שלא לדעת נשיא, אין מנוי מנוי ונשיא שמנה שלא לדעת ב"ד, מנוי מנוי.

יש אמנם להבדיל בין סמיכה ומנוי.

הערה. רואים אנו בזה כי כח המנוי עבר במשך הזמן מיד הועד ליד נשיא הועד. השוה למעלה סעיף ד מספר 9.

ח. בנוגע לשאר השדרות.

אין ממנין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בו (נרכות נה לרני יחקה).
אין הממונה ברשות עצמו, כי אם עבר לצבור (לרנן נמליאל ספרי דברים פסקה מו).

אין ממנין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו

לר' יוחנן נסס ר' שמעון בן יהולק יומא כנ). שאם תזוח דעתו עליו יאמר
לזו הזור לאחוריק.

השוה עוד משפט הצדקה.

ט. הקרימה והנחלה במנויים.

כל פרנסי ישראל בניהם עומדים תחתיהם (ספרי דברים פ' קסג).

הקודם בנחלה קודם בכבוד (נמנוי של כבוד, כגון כהונה גדולה, ספרא
לפי י, יג; תוספתא שקלים פרק ג). ובלבד שינהג כמנהג אבותיו (תוספתא שקלים)
ושימלא מקום אביו (ספרא לויקרא ו, טו; טז, לג).

וכן דעת הדרומי רבי אחא כמרדש במדבר רבה פ"ב בסוף.

מלא אותו במראה, אף על פי שאינו ממלא אותו בחכמה, ממנין
אותו ומלמדו אותו (מדגש הנאים דברים לפי טו, כ; ומזה לקח הסגלי כתובות קג עב).
מת ולא הניח בנים, כל ישראל ראויין למלכות (תוספתא הוריות פ"ב;
בבלי יג ע"א ירושלמי טס).

הערה. הדרומים, הדרומים המנוי של כבוד ירושה היא, וקשורה
ביוחסין. ולשוין ר' סמן בשם ריב"ל רבו (שיר רנה ה, ד; ירושלמי סוף סוכה).
קשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת היוחסין ממקומו ולכן נעשה יהושע כה"ג
ולא עזרא.

וכן אומר הדרומי ר' יוחנן דבית גוברין (תנחומא, בוכר חולדות כג).
בכירת ראובן נתנה ליוסף בחללו יצועי אביו, אבל ביחוס לא עקר בכורתו;
כי בכל מקום קשה להקב"ה לעקור שלשלת היוחסין.

וכן ר' אחא הדרומי אומר על ראובן: בכור לעבור, ללירה, לנחלה,
לעבודה, להשובה. ר' עזריה הדרומי אומר בכור לנבואה. לר' לוי אין
הוא בכור ליחוס, אבל לר' חגי הדרומי אף ליחוס.

ובפסדר"ב שקלים (דף טו) ראובן הוא ראש בני ישראל והקריב ראשון
של שבטים.

י. המדרגות.

ריב"ל אומר: אלעזר הכהן היה נשיא הנשיאים (נמדנר רנה פ"ו).

ולשון ר' נתן בספרי דברים פסקא שה: אף יהושע שאני מעמיד על
ישראל ילך ויעמוד על פתחו של ארעור. השיה עוד לר"ג ספרי במדבר פ' קמ.

והשוה עוד ספרי במדבר פסקא קמא.

זקן וראש, זקן קודם (לריב"ל הוריות פ"ג).

חכם קודם למלך (מוספתא הוריות פ"ב; ירושלמי פ"ג). נביא כופף ידו

לפני כה"ג (ס"ט).

משוח בשמן המשחה קודם למרוכה בנדים, מרוכה בנדים קודם למשוח

מלחמה, משוח מלחמה לסגן, סגן לראש המשמר, ראש המשמר לראש בית

אב, ראש בית אב לאמרכל, אמרכל לגובר, גובר לכהן הדיוט, כהן הדיוט

לדוי, דוי לישראל (מוספתא הוריות פ"ב, בבלי וירושלמי).

חלק רביעי.

הדת והארץ.

יא. היחס בין הדת והמשפט ובין הארץ.

התורה נתנה לעם ישראל ונכרתו עליה ג' בריתות : בחורב, בערבות
מואב, בהר גריזים ובהר עיבל (ספרי ראש פ' קד ; מילחא משפטים סוף).

דבר כריתת הבריתות מתבארת בסוטה לה ע"ב ובירושלמי שם פ"ח.
לפי מדרשי רבי ישמעאל נתנו מתנות כהונה לכהנים בכרית מלח
(חולין קלג ע"ב, ספרי במקומו). אמנם הספרא, מדרש ר"ע, אומר שכרצון נלקחו
מבני ישראל. (ויקרא ז, לד).

כמוכן ידוע נחשבת הארץ לפי השקפת חכמי התלמוד כמכון
משפטי ודתי, כמוסד התרבות העברית.

מצות רבות אינן נוהגות כי אם בארץ ישראל. החכמים העמידו בזה
את הכלל : מצוות תלויות בארץ אינן נוהגות אלא בארץ. זאת אימרת
תרומה, מעשר, חלה, שמיטה, יובל וכדומה. חוץ מן חרש, בלאים וערלה.
כן לר"ש קרושין לח ע"א. וע"ש ע"ב דעת בנו ר' אלעזר ברכי שמעון.
משם אמנם יוצא כי שמואל וחכמי נהרדעא הקלו מאוד בערלה בחול,
למרות התנגדות חכמי א"י בזה. השוה לשון ר"ש באיכא רבתי על הפסוק
קראתי למאהבי : נביאי האמת רמוני שהיו אומרים לי להפריש תרומה.
ומעשרות בכבל, וכי יש תרו"מ בכבל ? אלא לאהבני להקב"ה.

יש אמנם מצוות שאינן תלויות בארץ ובכל זאת אינן נוהגות אלא
בארץ, והן אחרות ממצות הצבור, כגון, בנין מקדש, הקמת מלך, סמיכות
ב"ד וכדומה.

מלבד זה ישנן מצוות הנוהגות רק בנכסי היחיד ולא בנכסי הרבים,
כגון ערלה וכדומה. ביחוד יוצאים ירושלים ומקדש ככלל כל המצות האלה
(כנוגע לנעים, מזוזה וכדומה).

רואים אנחנו מזה כי צר הקשר בין המצוות ומשפט המדינה. אמנם יותר מכל חשוב בענין הזה ברור דבר הקנין המשפטי של הארץ וצמצוב זמנו. אין המצוות הנוהגות רק בארץ חלית, אלא מזמן זכות העם בארצו. צמצום זמן זה נתן מקום לדינים מורכבים, רב הענפים הוא ג"כ דבר הפסקת הזכיה ובטול הישוב.

מלבד זה הברילו החכמים בין גבולות התורה, כבוש עולי מצרים וכבוש עולי בבל. שני דעות ישנן גם כן אם קדושה ראשונה ושניה קדשו רק לשעתן או גם לעתיד לבוא.

כמו כן הברילו בין חלקי הארץ השונים בנוגע למדרגת קדושתם הדתית והמשפטית.

הדברים הצריכים ברור בענין זה סובבים איפוא על חזיונות הקשורים בזמן ועל חזיונות הקשורים במקום.

יב. הזכיה ע"י כבוש.

הערה. פרק זה מקומו כמשפט הבין-לאומי. אמנם בהיות צמצויות הדת תלויות בדיני הזכיה, לכן העתקנוהו גם פה.

כנראה רק מקום שנשאר זמן הרבה בודי ישראל נקרא כבוש. ולשון הברייתא דר' סדור: ימים קלים עשו ישראל בארץ זו (ירושלמי סניעית פרק ו').

מקום שיושביה מעלים כפים לישראל נחשב ככבוש לר' אמי (דמאי פרק ג').

ולשון רבי יודא בן פזי בנוגע לערי שומרון שנהגו בהן היתר לר' אבהו ומותרות הן: כגין ולא חלמתון מלכותא בידא (סניעית פרק ו').

הלשון "ירושה וישיבה" רגיל בספרי רבי ישמעאל.

השנה ממות פסקא קנט; קו. הננו רואים מזה כי לר' ישמעאל הישיבה עקר ולא הירושה (כנסת לו ירושה מאלהים). אמנם לר"ע ה"כבוש וה"חלוק" עקר.

וכן רגיל בספרי ר"ע הלשון: "שבע שכבושו ושבע שחלוקו". בן לרבי יוסי ברבי יהודה (ירושלמי פאה פרק ז; ספרא לייקרא יד, לד; כה, ג),

ורגיל הלשון בספרי דברים לר"ע מה שאתה כובש אתה יורש (דברים פסקא לו).

או משתכבוש תירוש תיפסיס קפ; רזו, השנה פוד פ' קנו; נו הלשון. גשכר שתרש תשקרו.

ובאמת כן הלשון בספרי דברים פ' נא: „כל מה שתכבשו
שלבס”.

ולכן מדויק ספרי במדבר (פנחס פסקא קלו): ראה משה בעיניו מה
שלא הלך יהושע ברגליו, ואת אימרת לא כבש את כולה ולא התישב בכולה,
„כל מה שהראה הקב"ה למשה חייב במעשרות”. שמואל שלט ביחוד במדרשי
ר' ישמעאל והוא הוא האומר כן ב"ב נו.

בכל זאת נראה שגם מקומות שהחזיקו עולי ככל אך אין ישראל
יושבין שם נעשה כחז"ל. וזה יוצא מדברי ריב"ל דמאי ו, א בתשובת ריב"ל
לר' סימן ששדותיו אשר בהר הולך מותרות לפי שאין ישראל מצוין שם.
אמנם לא כן דעת רבי יוחנן.

נראה אמנם שאין ר' יוחנן מתחשב עם יושבי מקום פרטי, כי אם
יושבי ארץ ישראל בכלל, אשר רובה בידי ישראל לדעתו (דמאי כ, ט),
והמקומות היחידים בטלים לארץ ישראל.

לשון התוס' ע"ז פ"ה: כל זמן שישראל עליה כולה נכבשה; אין
עליה כולה לא נכבשה. בריתא זו מקורה כנראה מכית מדרש ר"ע המצריך
גם כבוש וגם חלוק לכל השבטים.

הירושלמי מדמה סוריא ליד שנים שכבשו וחלקו (מע"ט ה, ז).

לכאורה יש להניח כי הברל גדול יוצא בדינים רבים בין שיטת ר"ע
דשיטת רבי ישמעאל. ראשית לר' ישמעאל א"י ירושה היא והארצות אשר
מעבר לגבול הירושה, חו"ל הם ואין כבוש מועיל בהם. שנית אין צורך בכבוש
ובחליקה לשבטים, כי אם כל מקום ומקום בא"י המיושב יהודים, דינו כא"י,
לר"ע הכבוש הוא קנין. לר"י אין צורך בקנין כי אם בתפיסת הירושה
ובהתישבות.

מתנה או ירושה. בירושלמי ב"ב פח שואל רבי יוחנן אם מתנה
למה ירושה ואם ירושה למה מתנה? והוא משיב: לאחר שנתנה להם לשם
מתנה נתנה להם משום ירושה. ר' הושעיה אומר כל מקום שנאמר מורשה
לשו דיהא.

רבי יהודה קורא לשילא מנוחה ולירושלים - נחלה. ור"ש להפך. לרבי
ישמעאל זו וזו שילא, יוצא מזה כי לרבי ישמעאל נגמר ההתישבות. בראשית
בואם לשילא, ששם הפיל להם יהושע את הגורל (יהושע יח).

לדעתו נאסרו הבמות בשילא ואין אחריה היתר. לא כן לרבי יהודה
ור"ש, תלמידי ר"ע: לדעתם אין אסור הבמות אלא מירושלים והלאה (סכנו

(הכיר כל אחד את שלו). המלה מנוחה ונחלה מקבילה לפי דעת ר' ישמעאל למלה ירושה וישיבה. אמנם לר"ע בספרא (כנענים) מתחשב מרגע שהוא אשר כל אחד הכיר את שלו. אמנם נכונה יותר הנירסא זכחים קיש ע"ב; לר"ש זו וזו ירושלים, והיינו רגע הישוב.

אם נאמר כי א"י כמתנה היא לאבות והבנים ירשו מהם, הרי היא כנכסים מוחזקים והכבוד נוטל מהם שני חלקים. ונבין בזה מדוע צלפחד נוטל גם החלק הבכורה, אף שאין בכור נוטל בראוי כבמוחזק.

ובאמת אוטר ר' חקא כי לחברו שמעון השקמיני, מתלמידי ר"ע, נסתפק בזה משה עצמו. דעת רשב"ג בירושלמי חלה פ"א שא"י מוחזקת היא בידם: לפי שנתנה כבר לאבות.

יג. גבול הכבוש וצמצומו.

דעת ספרי עקב פ' נא, אשר הוא מכית מדרשו של רבי עקיבה: כל הנכבש מחו"ל אחרי כבוש א"י, המצוות נוהגות בו, ושונה ארם נהרים וארם צובה לפי שכבשם דוד טרם כבש ירושלים. (הוא דרוש זאת מן הכמוס יא, כד: כל המקום אשר מלרוך לכס יהיה מן ממדנה...). ספרי דברים הוא מכית מדרש ר"ע ותלמידיו רבי יהודה ור"ש.

אמנם בחלה ב, ב מביאים רבנן דקסרין בשם רבי חנינא, והוא הגלילי ר' חנינא בר פפא יושב קסרין, ברייתא דרבי ישמעאל: אין בכלל אלא מה שבפרט, זאת אומרת רק המפורט שם בפסוק אח"ז. וכבר בארנו בספר רב, צד 25 כי הגלילים שלטו בכפרי ר' ישמעאל, ולא בספרי ר"ע.

נמצינו למדים שר"ע ורבי יהודים מרחיבים סגולת א"י לכל מקום שנכבש אחרי כבוש א"י. וכבר העירונו על זה למעלה סעיף יב ד"ה לכאורה. על דבר הכטוי כבוש דוד השוה עוד ע"ז כ ע"ב; סוכה מד ע"ב.

יד. התחלת הישוב.

אין שטטה נוהגת אלא לאחר שלכבשו וחלקו לשבטים, למשפחות ולבתי אבית וכל אחד הכיר את שלו. כן לספרא (נהר לפ' נה, ב)

נמע רבעי התחיל לנהוג לאחר י"ד שנה שכבשו וחלקו. כן לרבי יהודה (קלוסין מ; פאה ז, ה).

ערלה נוהגת מיד, עוד טרם שכבשו והלקו. מצאו נטוע פטור (עלה

ב, ג).

בחלה נתחייבו מיד בכניסתם לארץ (ספרי טלה פ' קי).

יש להזכיר פה דברי רבי יוסי הגלילי: תלמוד קודם לחלה ארבעים שנה, למעשרות נד שנה, לשמטה סא שנה, ליובלות קנ שנה (ספרי דברים ע' מו).

המקום שבו או המקום שממנו. רבי יהודה הולך כנראה במצוות התלויות בפירות הארץ על פי ארץ מוצאם ולכן הוא אומר בשם ר' אליעזר המביא פירות חו"ל לארץ ישראל פטור מחלה (ומתנגד הוא כזה לר"מ כגס ר' אליעזר וכן מתנגד הוא כזה לדעת ר"ע רכו, ירושלמי חלה פ"ה). וכן דעתו בבעור פירות שביעיה. המוליך פירות ממקום שלא כלו למקום שבלו אינו חייב לבער, שאומר לו: צא והבא לך גם אתה (פסחים נ ע"ג מ').

זו. פסיקת הישוב.

הערה. השוה ג"כ הענין הזה בקודמות לספר משפט התלמוד סעיף זו.

משנלה שבט ראובן ושבת נד יחצי שבט מנשה במלך יובלות שנאמר וקראתם דרוך בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבת יהודה בבנימין יהא יובר נוהג? - ת"ל לכל יושביה, בזמן שיושביה בתקונן, ולא בזמן שיושביה מעורבין (ערכין לז ע"ג וספרו ויקרא כה, י).

בריייתא זו נמצאת ירושלמי גיטין ד, ד.

ובגדה זו לבמדבר טו, יח: תלמוד לומר בבואכם, בביאת כולכם ולא בביאת מקצתכם. ברייתא זו חסרי בספרי במדבר לרבי ישמעאל, א"כ יש ליחסה לר"ע ורבי יהודה.

בריייתא זו נמסרת שם מרבנן דבי רב. וכבר הוכחנו כס' דרכי התלמוד צד 57 כי רבנן דרבה המתוכחים עם רב פפא ור"ה ברי דר"י מסורא הם. יוחכמי סורא למדו תורת ר"ע.

אמנם בערכין לג חולק ר' יוחנן ואומר: ירמיה החזיר לשכטים. מכל זה יצא שלשיטת ר"ע ורבי יהודה לא נחשב כבוש א"י בימי בית שני כבוש אמתי לפי שלא נחלק לשכטים. לפי"ז נצטרך לומר שגם תרומות ומעשרות לא נהגו כי אם מדרבנן. ובאמת כן דעת ר' אלעזר: מאליהם

קבלו על עצמם. אמנם לרבי יוסי ב"ח חייבין מן התורה (שניעית פ"ג).
ביחוד נתחבטו החכמים בהעלאת מעשר שני בזמן הזה לירושלים.
לרבי ישמעאל דין מע"ש כדון בכור, הנאכל ג"כ בירושלים ואינו
נוהג אלא בפני הבית (ספרי דברים פ' קו והסוה תמורה כ"א; מכות י"ג;
נזירות נ"ג).

אמנם החכמים, וגם חכמי האמוראים, נהגו להעלות מעשר שני
לירושלים או לפדות אותם. השוה לר' פנחס מע"ש ג, ג; פסחים ז, יב.
לספרי זוטא, ממקורו של ר"ע, לבמדבר פ' יח, כד מותר לכני לוי
לרשות נחלה בזמן הזה.

קדושת הבית ובתי ערי חומה. מקריבין אעפ"י שאין בית, ואת
אומרת שהבית הראשון קדש לשעתו ולעתיד לבוא. כן לר"א בן יעקב.
(זנחים ס"ג ע"ב).

וכן דעת רבי יהושע מגילה י ע"א: שמעתי שמקריבין אעפ"י שאין
בית, אוכלין קדשי קדשים אעפ"י שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני
אעפ"י שאין חומה: מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד
לבוא.

לא כן דעת חכמי הגליל. הם סוברים שקדושה ראשונה קדשה רק
לשעתה. דבריהם סובבים אמנם על קדושת הערים וערי החומה, אבל אין
כנראה כל מקום לחלק בזה. השוה תוס' זבחים ס ע"ב ד"ה מאי.

בברייתא ערכין לב ע"ב: אמר ר' ישמעאל ברבי יוסי למה מני
חכמים בדין מכירת בתי חומה אלו בלבד (קצרה הישנה על צפורי, חקרת
של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלא וגרוד וחדיד ואינו וירושלים) ? שכשעלו
בני הגולה מצאו אלה וקדשון, אבל ראשונות בטלו משכטלה קדושת הארץ.
זאת אומרת שלדעתו קדושה ראשונה קדשה רק לשעתה. אמנם בברייתא
אחרת גומר ר' ישמעאל ברבי יוסי בלשון זה: אלא כל מה שתעלה לך
מסורת בידך מאבותיך שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון, כל מצוות
הללו נוהגות בה: מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד
לבוא. התלמוד מקשה על שתי הברייתות הסותרות זו את זו.

וכן אומר בעל סדר עולם שהוא רבי יוסי (לר' יוחנן): ירושה ראשונה
ושינה יש להן, שלישית אין להן, זאת אומרת, שקדושה ראשונה בטלה
וחזרו וירשו. וקדשו לעולם (יבמות פ"ג).

וכן הם דברי התנא הגלילי ר' אלעזר בן שמוע: הרבה כרכים
כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חולין ז).

טז. חלוקת הארץ בזמן חכמי המשנה.

החכמים חלקו את הארץ בנוגע לדינים רבים שלש ארצות: יהודה,
גליל ועבר הירדן. מלבד זה אמרו: שלש ארצות לכל אחת ואחת: הר,
שפלה ועמק.

הגליל, העמק בגליל: בקעת גנוסר וחברותיה וכן כיוצא בהן (ירושלמי
שביעית פ"ט).

גבור גליל התחתון. יוספוס מונה חצי קו הגבול המזרחי: עין
גנים, קסלוט, דירא ביטהא, בית שאן (נחיי יוסף ונמלחמת ג, יג). לצד הים
הגדול הולך כנראה עד המקום אשר הנחל זרקה (או זרעה), הנקרא בתלמוד
"מי שור" (ירושלמי דמאי פ"ג), נופל לים, לצפון קסרין ולדרום הכרמל.

לפי דברי התלמוד כפר עותנאי בגליל ואנטיפטר ביהודה. את שביניהם
מטיילין לחומרא, וזה בנוגע למנהגים (ירושלמי כ"מ ספ"א).

עותנאי נמצאת איפוא בפנים לגבול גליל. לפי גולדהאר היא חורבת עוקני
צפונית מזרחית למושבה זכרון יעקב, בין סעיפי הכרמל.

קסרין. קסרין נוהגת כיהודה (כמונת ד, יז). אמנם הדבר הזה מקורו
בנדירת חכמי יהודה ודרום לקסרין, כן יודעים, אנו שנדר שמה רבי הושעיה
ולפניו ישבו הדרומים, רשב"ג, ריש לקיש, ר' יעקב בר אידי, ר' שמעון
בן יוסינה. גם אחד מראשי אמוראי הרור השני, ר' יוסי בר חנינא, ישב
בקסרין. ביחוד ברור השלישי ישבו שם גדולי אמוראי דרום: ר' ניסא,
ר' אחא, ר' יהודה בן פזי, וברמו על העובדה הזאת אומר ר' יוסי ב"ח:
עתידין שרי יהודה ללמוד תורה ברבים בתאטראות (שבקסרין בת) אדום
(מגילה ו ע"ה).

גבור הצפוני של גליל התחתון. מכפר חנינא ולמעלה כל שאינו
מגדל שקטון - גליל העליון; מכפר חניניה ולמטה, כל שהוא מגדל שקטון,
גליל התחתון (שביעית ט, כ"ח). כפר חנינא הוא לנגב רגלי הר זבוד דגלילא.
הכפר נמצא בקרן מזרחית צפונית לגבול זבלון ונקרא במקרא "חנתון".

יוספוס מזכיר עוד שתי ערים על גבול זה: זבולן וכיר סאבא. כיר
סאבא היא לרעת גולדהאר המקום הנקרא כיר סבאנה מנגב לכפר

חנניא במרחק $8 \frac{1}{2}$ קילומטר. זבלון הוא העיר רשאלון היום סוף עכו.
הקו הלך הולך איפוא עד עכו.

קו גליל העליון בומן התלמוד. קו זה מקביל לתחום שהחזיקו בו
עולי בבל: מן הים, טמקום הנקרא כזיב לרבן גמליאל, או מן המקום לבלב
לר' יוסי, עד ימא דסומכו מזרחה, במקום שפך נחל חנדאדש (נחל קדמונה)
ליים סימכו. במקום זה נמצאת המושבה יסוד המעלה לצפון כפר טהיללא.
והשוה יוספוס מלחמות ג, ג על הקו הזה: מירות, טהיללא.

יהודה, ההר השפלה והנגב שפלת לוד כשפלת הדרום. ההר שלה
בהר המלך. מבית חורין ועד הים מדינה אחת (שניעית ט, ג מ').

הר שביהודה, זה הר המלך, שפלתו, זו שפלת דרום, עמק שלו מעין
גדי עד יריחו.

אמר רשב"ג סמן להרים מילין, לעמקים - תמרים, לנחלים - קנים,
לשפלה שקמים (שניעית פ"ט ירושלמי).

שפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך.

מבית חורין עד הים מדינה אחת (ט, ג מ'). ר' יוחנן אמר עוד הוא
יש בה הר ושפלה ועמק: מבית חורן עד אומאוס הר, משם עד לוד שפלה,
משם עד הים עמק.

חר שבעבר הירדן. ר"ש בן אלעזר אומר כגון הרי מכור וגדור
וכן כיוצא בהן. שפלתו - חשבון וכל עריה אשר במישור: דיבון, כמות
בעל ובית בעל, בעל מעון וכן כיוצא בהן. עמק שלו: בית הרן ובית
גמרה וכן כיוצא בהן... וסוכות וצפון, יתר ממלכות סיחון אשר מלך
בחשבון; בית הרים, בית רמתה. בית נמרה, בית נמרין. סכות תרעלה. צפון-עמתי
(שניעית פ"ט אמר יומר נכונה הנורסא בחוספתא פ"ז בדברי רשב"ג: חרים, כנונה גדור).

יז. הלקי הארץ למדרגותיהם.

ארץ ישראל. מלכד התיחדותה בנוגע למצוות התלויות בארץ, הנה
הוא קרושה מכל הארצות, כלשון המשנה (כלים א, ו): לפי שמביאין ממנה
עומר ובכורים ושתי הלחם.

יהודה. אין מעברין את השנה אלא ביהודה; אם עברוה בגליל מעוברת
(שנהדרין יא).

ומצינו שהלכו לעבר שנה ללוד (הולין נו) לעין טב (ירושלמי ברכות ה,
ה) השם עוד כוכה ג, ה, ליבנה (שנה יא).

העומר בא משרות מודרמות. לדעת רש"י: שבררום ירושלים (מנחות פה).
גליל ועבר הירדן. בדרך כלל מחלקת המשנה את הארץ לשלש:
יהודה, גליל ועבר הירדן.

לענין בעור פירות שביעית שלש ארצות (פפחים נב ושביעות).
לענין נשואין שאין הבעל יכול לכוף את אשתו לצאת מיהודה לגליל
ומשניהם לעבר הירדן (כתובות ק).

לענין חוקה. השוה פרק חוקת הבתים. לח ע"א.

עבר הירדן מפסיק גם למעשר בהמה (נכורות נד).

בנוגע הירדן בעצמו השוה ירושלמי חלה פ"א.

עבר הירדן המערבי נקרא ארץ חמשת העמים או חמשת "עממים"
ספרי דברים פ' טא).

ארץ עבר הירדן המזרחי נקרא ארץ שלשת העמים (קני קניזי קדמוני
ספרי דברים פ' קסז). השוה עוד ספרי במדבר פ' קיט ד"ה על בן בשם
ד"א. וכנראה מקור החלוקה לר"ע.

ובירושלמי שביעות פ"ו: אמר רבי חלבו בר בא בשם רבי יוחנן
אבותיך ירשו ארץ שבעה עממים ואתם עתידין לרשת ארץ של עשר עממים.

שלש האחרות הן קניזי קדמוני. רבי יהודה אומר ערביא, שלמיא
נבטייא (עבר הירדן והר שער). הערביס המיישבו עס זימי הניז השני; ר' שמעון
אומר אסיה ואספמיא ודמשק; רבי אליעזר בן יעקב אומר אסיה וקרתניגני
ותורקי; רבי אומר ארום מואב וראשית בני עמון.

השוה הגירסא ב"ב נו.

עבר הירדן אינו בכלל זבת חלב ודבש, ולכן אין מביאים בכורים
ממנו, כן לריה"ג (ספרי דברים ט"ז כ"ז כ"ח, י"ח) ר' שמעון קורא לארץ
עבר הירדן ארץ שנמלו מעצמן (ספרי דברים נ"ט).

גבולי הארץ הישנים והחדשים. כבוש יהושע אינו מניע לגבול
התורה. וגבול עולי בבל אינו מניע, בצפון ביחוד, לגבול יהושע. הארצות
האלה חלוקות לענין דיני תרומה ומעשרות ולענין גזרת טומאה על אויר
ארץ העמים, כל זה יבואר להלן בדבר הגבולות.

סוריא. אינה נחשבת כארץ ישראל כי אם ממנהג, ולא על פי הדיון.
ולכן דיני תרומת ומעשרות, דיני בעור בשמטה וכדומה נוהגין בה רק
למחצה.

כן ישנן לענין אסורי עבודה בשביעות נ' ארצית. עד כוונת זאת אומרת, עד הגבול שהחוקיק עולי ככל אינו נעבד בשביעות. עבר ועבר, אין הפירות נאכלים. משם עד הנהר (קרמיון, לימאניס?) עד אמנה, זאת אומרת החרמון והוא גבול חוקת עולי מצרים מיהושע והלאה אינו נעבד, ואם עבד - הפירות נאכלין בקדושת שביעות. מן הנהר ואמנה, ולפנים, המקום בין גבול יהושע וגבול התורה, והוא מים בירות עד חצר עינן במזרח, נאכל ונעבד. הארץ מחוץ לקו זה סוריא היא או ארם צובה. והוא הנקרא כבוש יחיד, לפי שנכבש על ידי דוד ולא על ידי השבטים בעת כניסתם לארץ. עוברין בסוריא בת ל' ט, כגון ישראל חשוד או עכו"ם שחרש וזרע בשביעות, מותר לרדוף לו ולעמר לו את הפירות (שניעית ו, ג) בדרך כלל משתדל ר"ע, מרחיב הגבולות, להשוות סוריא לא"י, בנגוד לרבי ישמעאל (סקלים ד, א; שניעית ו, ז מ'. ר"ג נרבי חפץ להנהיג דמאי בסוריא, חלה ד, ט).

אין מביאין תרומה לא"י מחו"ל, אבל מביאין מסוריא, כן לר"ש (שניעית ו, ו) בג' דברים שוה סוריא לא"י (מוספתא כלים ב"ק א, ה); יש להזכיר עוד כי הדברים האסורים משום ישוב א"י מותרין בסוריא (ב"ק טט ע"ב מ').

כשם שאין מוציאין פירות מא"י לחו"ל כך אין מוציאין מא"י לסוריא; רבי מתיר מאפרכיה והאחרונה שבגבול א"י לאפרכיה ראשונה (ושבסוריא) (נ"ב ז ע"ג). לסוריא רק ארץ אחת (ירושלמי שניעות).

שלוחי ב"ד יצאו גם לסוריא להודיע קביעת החדש (ר"ה כל).

ירושלים, בנוגע לחלוקת א"י בין השבטים השהה הלאה חלק רביעי, וספרי דברים פ' סב.

אין מוספין על העיר... אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א ובשתי תורות ובשיר וב"ד מהלכין ושתי תורות אחריהן יכל ישראל אחריהן (שניעות יד, ע"א מ').

אבא שאול אומר שני בצעין היו בהר המשהה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו, אלא בעולי גולה שלא במלך ושלא באורים ותומים. תחתונה שהיתה קדושתה גמורה עמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מע"ש, וחברים אוכלים שם קדשים קלים ומע"ש; עליונה, שלא היתה קדושתה גמורה, עמי הארץ היו אוכלין שם קדשים קלים, אבל לא מע"ש, וחברים אין אוסלין שם לא קדשים קלים ולא מע"ש (שניעות עז ע"א ומוספתא סנהדרין פג).

ירושלים יוצאת מכלל כל הערים בעשרה דברים.

למשל: אינה נעשית עיר הנדחת (סנהדרין ק"ג), אין מורדין לה בעגלה ערופה (ספרי דברים פ' כו),

ביחס לקדושת ירושלים בתור מרכז הכית דין הגדול לענין זקן ממרא וכן לענין קדשים בתור מרכז המקדש השנה כלים א, ח מ' ור"ש שם.

בירושלים הולכין אחר הנוף (מעשרות ספ"ג מ').

דיני קדושת חומת ירושלים ובנוגע לאבני ירושלים שנשרו השנה קדושין נד.

ערים מוקפות חומה. המוכר בית בבתי ערי חומה, הר"ז נואל כל י"ב חודש (ערכין לא ע"א מ').

משלחין מצורעין מחוץ לעיר מוקפת חומה (הטה כל הענין חו"ט ערכין לב ע"ג ד"ה וקדשו).

מוקפי חומה מימות יהושע בן נון קורין את המגילה בט"ו,

לוד, אינו נוגיא חרשים מוקפות חומה מימות בן נון היו (מגילה ד לריב"ל).

לדעת ר"ל כל הערים שמנה יהושע מוקפות חומה היו (מגילה יושלמי פא).

הולכין באילנות בנוגע לבתי ערי חומה אחר העקר (מעשרות ספ"ג מ').

השנה הספר הרביעי משפט הנכסים. סעיף מז.

כל שהוא לפניו מן העיר הרי כעיר, כגון בתי בדין, בורות שיחין ומערות ומרחצאות ושובכות ומגדלות חוץ מן השדות; ר"מ אומר אף השדות (ערכין לב; מעשרות ירושלמי ספ"ג).

והשנה בדיני היקף במכירת עיר: מכר בתים בורות שיחין ומערות מרחץ ובית הבד (תוספתא ז"ג ג, א וספר משפט ההתחנות, סעיף ק"ג ד"ה עיר).

ערי מקלט. השנה כל זה בספר משפט העונשין סעיף מח.

והשנה מכות מ': מכוונות היו כמו שתי שורות שבכרם. חברון ביהודה נגד בצר במדבר, שכם בהר אפרים כנגד ראמות בגלעד...

העיר. שלטון עדה וב"ד. בדינים על העיר הננו רואים, כי דינים רבים הנוהגים בעיר אינם נוהגים בעיר שאין בה ב"ד. כן למשל הדין: אין מורדין בעגלה ערופה אלא לעיר שיש בה ב"ד (סוטה מד ע"ב). לדעת ר"ב אסור לדור בעיר שאין בה ב"ד.

מדבר וישוב. בהרבה דברים הכריזו החכמים בין ישוב למדבר
בן למשל בדיני ערלה. דעת ר' יוחנן בשם רבי שמעון בן יהוצנד
שאין ערלה נוהגת בעצים העולים במקום חורשין (עלה ירושלמי פ"א).
וכן בנוגע לדברים שאסרו חכמים משום ישוב א"י. כל אלה הדברים
מיתרים במדבר ובחורשין. השהו ב"ק עט ע"ב מ' לענין אסור גדול בהמנוח
דקות.

בנוגע למנהגי המקומות, הנה במדבר, שאין מנהג קבוע ואין חשב
לשנוי ומחלוקת, מותר לעשות כפי ההלכה (פסזיס נג ע"א).

גם בדיני ממנות גרוע ערך המדבר. כמו בנוגע לחזרת מלוח במדבר
(כ"ק ק"ח ע"א).

ערי ספר. במשפט המשמרה. מגרזין כלבים בעיר הסמוכה לספר
(כ"ק פג ע"א).

במשפט העונשין. אין עושין עיר הנדחת לעיר ספר (סנהדרין פ"א).
אין עושין עגלה ערופה אם נמצא ההרוג לעיר הסמוכה לספר (כוספ
מד ע"ב מ').

במשפט המדינה. אין משהין עבדים בעיר הסמוכה לספר (יבמות מה ע"ב).
חומת העיר סמוכה לספר סותר ובונה כדרכו (מו"ק תוספתא פ"א).
ארץ ישראל והגולה. מעברין שנה על הגלויות שעלו ועדיין לא
הגיעו... רשב"ג אומר והן שהגיעו לנהר פרת (ר"ס ירושלמי פ"ג). והר פרת
לעברו המזרחי כא"י היא לדעת רב.

שמטת כספים נוהגת בחו"ל בשעה שנוהגת בא"י (ספרי דברים לפ' מו,
ב; קדושין לה ע"ב).

ב"ד של חו"ל שליחי הב"ד שבארץ ישראל הם. השהו כל זה בספר
השביעי משפט הדין. סעיף ב.

בבב"ל. רב יהודה בבב"ל כא"י לענין מצות ישיבת א"י (כמונות ק"א).
כשינו עצמנו כא"י מבי אתא רב לבב"ל (לענין נטין ולענין גדול בהמה דקה).
לענין יחוס עולה בבב"ל על א"י. כל הארצות עיסה לא"י וא"י עסה
לבב"ל (קדושין סט).

בבב"ל זאת כפופים היו בני בבב"ל לא"י ברין וביחוד ברבר הסמיכות.
השהו הספר משפט הדין סעיף ב והשהו חולין יח.

בכבל שבט בא"י מחוקק". אין אוכלסא בכבל (נרכות נח).
יושבי חו"ל אינם בקהל (הוליות ג).
על גבולות בבל השנה קרושין ע"ב.

יח. גבולות הארץ.

יט. גבול המזרח.

כבוש משה. גבול התורה במזרח מגביל לכבוש משה. מלכד זה יש להתחשב עם כבוש החשמונאים בזמן הבית השני.

הפרת. לדעת רב (נ"ר פ' מו) כל עבר הפרת המערבי א"י הוא.

וכן דעת רשב"ג, תלמיד ר' יונתן הדרומי. דבר זה יוצא מדבריו על דבר הגליות, שמעברין את השנה בשבילן אם עדיון לא הגיעו לא"י, והוא שהגיעו לנהר פרת (ירושלמי ר"ה פג).

גבול המזרח בצפון. דבר זה דורש ברור רחב. הנה בספר במדבר פסוק ט: ויצא הגבול זפרונה והיו תוצאותיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון. ובתרגום יונתן: ויפוק תחומה לקרן זכותא ולגבתא דחשמונה ויהון מפקנוי לביריא דבית סבל ולמציעות דרתא רבתא דממצעה בין דירת עניתא (או ענוותא) לבין דרמשק.

פסוק י: והתאוייתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה. וירד הגבול משפם הרבלה מקדם לעין.

ובתרגום יונתן: מדירת עניתא לאפמיאה. מן אפמאה לרפני.

דיר עניתא הוא לדעת גולדהר דר קנין למזרח הלבנון המזרחי על יד הנהר ברד (והוא נהר אמנה במקרא ונהר פינה כמשנה), היורד מן הלבנון מזרחה ועובר את העיר דמשק. חצר עינן נמצאת איפוא לצפון (מערב) דמשק.

אח"ז נאמר (פסוק י): והתאוייתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה.

וירד הגבול משפם הרבלה מקדם לעין. ובתרגום יונתן וביהוקאל מו, מו: חמת (פסק) ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר על גבול חורן. ובתרגום על חצר התיכון: ברכת ענבאי (או ענני) די על החום הדרן.

גולדהר משה את השם עוגבי עם המקום הנקרא כפר קוק. על פי עדותו מכטאים איתו הערבים „עוג“, דבר שקשה מאוד להניח, לפי שדרך הערבים לבטא את הג' „רש“. מקום זה נמצא למערב דרום דר קנין (חלל עיני) ועל פני אל אחמר, למזרחו. לדעתו הגבול המזרחי הלוך ונסוג מערבה דרומה ועובר מערבה דרומה אל נבי סיפא, שפס לדעתו ובתרגום אפמים (! !).

אח"ו שב הגבול ופונה מזרחה ועובר את המקום ספינה, והוא לדעתו רבלה אשר במקרא ודפני בתרגום, ומשם הוא עולה על גב קצר ענתר, סחרתא דיתיר לדעתו, הר היותר גבוה אשר על החרמון. משם הוא יורד עד רגלי החרמון. משם הוא נמשך על קיר המזרחי של החרמון אשר הוא גבול המערב לארם בית מעכה ולחורן.

לפי"ו אין הארצות האלה בכלל הגבול. בארצות האלה עוברים שלשה נהרות, שלשתם מוצאים בחרמון ושוטפים מזרחה ומתאחדים בקרבת המקום סעסע, ועל פי זה שם המגרש „גקר סעסע“.

שם הנהר המזרחי ערני. מוצאו במקום קצר ענתר, ועובר בין-בתימה ובין חואר, בית מעכה וחורן לדעת גולדהאר. שם הנהר השני „דשאנאני“ (כנראה נהר גלאי אשר בתלמוד), שם השלישי קרנייה (הר' מתנעלת כנעין ערבית). במקום התאחדותם לנהר אחד והלאה, מזרחה עד מסלת הברזל הם נושאים את השם סברני. שטף הנהר מתעקס מעט צפינה. משם והלאה שמו הוא עורש.

ברור דברים. לדעת גולדהאר תמונת משולש לגבול המזרחי בקצהו הצפוני, דבר אשר קשה מאוד לקבלו. השוואתו שם המקומות במקרא עם השמות היום אינה בנויה על יסודות חזקים. מרבה הוא להשוות על יסוד צלצול יחיד. מלבד זה אין הוא מתחשב עם כל המקומות הנזכרים בתרגום. בנוגע לרבלה ושפס הנה על כרחנו שרבלה זו אחרת היא מרבלה הנזכרת במקומות רבים במקרא ביחד עם חמת והנמצאת גם היום על נהר אורנטס לדרום חמת וחמין. התרגום על רבלה ושפס, אפמיה ודפני קשה מאוד.

אמנם אין חובתנו פה לברר את הדבר מכל צד, כי אם לבררו לפי שיטת חכמי התלמוד. נראה לנו כי יש להשוות את השם קרן זכותא שבתרגום, אשר אין גולדהאר מזכירו כלל, עם המקום אָו וְכִיָּה, לדרום דמשק ולדרום הנהר סברני ולמערב מסלת הברזל. היער אשר שמה נקרא בערב זכיה. העיר קנאקר, אשר בקרן מערבית דרומית זכיה נקראה בן על מושבה בקרן היער. השם קנקר משובש אפוא מן קרן. בית סבל הוא המקום הנקרא היום בית סבר, למערב הנהר ערני ועל ידו ולמערב וערת זכיה. על פני

בית סבר למזרחי, נמצא תל ברכת וזו היא ביריא או ברכה דבית סבל.
הנהר סְכָרְגַּנְג בחלקו המזרחי נקרא עֹרֶשׁ והוא כנראה ברכת ענב -
ערשב - עֹרֶשׁ. ובוה יובנו מאוד דברי התרגום ביחזקאל ברכת עֹרֶשׁ די על
תחום חורן. מדינת חורן השתרעה לכל הפחות עד הנהר ענבי, כי המרחק
שביניהן קטן למאוד.

תחת זה קשה להבין על פי הנחת גולדהאר מדוע נסתמה עוגבי על
ידי חורן, הלא מרחק חשוב ביניהם. צריכים אנחנו להניח כי מדינת חורן
השתרעה עד שמה. השוה לגולדהאר בעצמו צד 20 הערה ג.

שלמנאפר השני אומר כי הגיע עד הרי חורן וכבש ערים בלי
מספר. השוה Delitzsch, wo lag das Paradies S. 294.

נשאר לנו לבאר עוד יותר דברי התרגום. בנוגע לגבתא דחטמונה,
שמונה התרגום אחרי קרן זכיתא, אולי הוא חָן דְנַנִּין על פני וערת זביה,
למזרחא. לשון התרגום: ולמציאות דרתא רבתא דממצעא בין דירת ענותא
ובין דמשק יש אולי לבאר כי סיבב מתכוון הוא לבאר דברי יחזקאל המזכיר
חצר התיכון. המלה תיכון כסמן זכר איננה תואר. לחצר שהוא נקבה.
הפירוש הוא איפוא: חצר הנמצאת בתיכון. אבל תיכון של מה? על זה
אומר התרגום דירא רבתא שבארץ הנמצאת בין דיר עינן ובין דמשק.
אמנם ביחזקאל נאמר שחצר התיכון הוא על גבול חורן, על כרחנו הוא
ממצע בין חורן ודמשק, ולא בין דמשק ודירת ענותא. יש להניח איפוא
שזה הוא דריא לדרום מערב דמשק.

ויוצא מכל זה כי תחום המזרח הולך לדעת חכמי התלמוד (=התרגומים)
בדרך ישר על יד מסלת הברזל.

המשך גבול המזרח בצפון. כשמואל ב' כד, ו נאמר על יואב שבלכתו
לפקוד את העם פנה מיעור ויבוא הגלעדה, ומשם לארץ תחתים חדשי,
ומשם דנה יען, וסביב אל צידון. בכראשית רבה פ' צד: בתורתו של ר"מ
מצאו כתוב ובן דן חושים הדא הוא דכתיב ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים
חדשי וגומר בית ירח ירח סיניס, מדה כנגד מדה דן נכנס
בצלמוניתו של אביו ומתברך בשבעים אלף. ובמדרש שמואל ל, ב (הולאת
גוגר): הגלעדה, זו גדש (ג'ל נגש), ואל ארץ תחתים חדשי - בית ירח, דנה
יען - פנינים. אמר רבי יוחנן וכי דנה יען? אלא בנימין נכנס בעשרה ומתברך
בשלושים אלף ודן נכנס בצלמוניתו (נגופו כלל) ומתברך בששים אלף.
זהות המקום חדשי עם ירח סינים סובב על העיר סוגמן כמסלת ברזל דמשק
מכה ונמצאת כגבול מנשה, כאמצע הדרך בין תחנת דמשק מצפון ובין

תחנת מזריב מדרום (מזריב נמצאת למזרח גבול - הדרומי של הכנרת), מעניינת אמנם בזה המלה סינים.

סין הוא שם אליל הירח בבבל. השוה ג'כ את האידיוגרם מספר 278a אצל Delitsch, assyrische Lesefücker: סין אָשֶׁשׁ, זאת אומרת סין החדש. השוה ג'כ אידיוגרם מספר 126 והסלֶכֶר Sb מספר 13. מלכר זה נמצא בית ירח במערב א"י בקרבת מוצא הירדן מן ים כנרת בחלק נפתלי, ובית ירח בחלק גר לצפון ארביד בעבר הירדן. מכל זה יוצא כי גדולה היתה השפעת העיר חרן מעבר לפרת, מושב האליל סין, על יושבי עבר הירדן הצפוני. תחתים הוא כנראה לפי המדרש בית ירח שבחלק גר, השוה על זה לגילדהאר, אדמת קידש, צר לב ע"א.

כוחלית, בקדושין סי נאמר שינאי (? יוחנן הורקנוס) הלך אל כוחלית שבמדבר וכבש שם ששים כרכים. כוחלית זו היא במדבר בעבר הירדן. והוא הוא הנקרא גם כן במשנה איזוב כוחלות ואיזוב המדבר (משנה נגעים יד, ו; סוכה יג ע"ה), לפי דברי יוספוס (קדמונית יג, ט, ה) כבש יוחנן הורקנוס בעבר הירדן מידבה וסמנה. ובאמת נמצא מקום בית אוזבא בעבר הירדן (השוה יוספוס מלהמות 4, 3, VI).

ומזה נראה ג'כ כי צמח אוזב זה היה מצוי שם. הכרכים נמצאים כנראה על גבול הישוב והמדבר כדוגמת סמנה, היום: אָם סמך, בצפון מזרח מידבא. השוה כל זה לשמואל קליין Monatschrift für G. D. J. 1920 Heft 1/9 S. 187

מדבר מהיר, ר' בא (כנראה ג'ל ר' נא נר הנה נסס ר' יוחנן) אומר מותר לגרל בהמה דקה בהדא, מהיר שהו יז מיל על יז מיל (ירושלמי פסחים פרק ד; ירושלמי ע"ז פרק ה).

ובקהלת רבה פרק א לפסוק ונתתי את לבי בסוף: אבל שבט ראובן ונד שהרחיקו עצמם מן הגזל לפיכך נתן להם הקב"ה נחלתם במקום שאין בו גזל (זאת אומרת נמדנה). שנאמר... וכן ממהיר ששה עשר מיל על ששה עשר מיל. מענין שכל הענין על דבר גזל בשם ר' שמעון בר בא בשם ר' יוחנן הוא, א"כ ר' בא בירושלמי כנראה ר' שמעון בר בא בשם ר' יוחנן הוא או אולי ר' בא בר חנה בשם ר' יוחנן. נדמה לנו כי יש להשוות את המדבר מהיר, אשר הוא לפי המדרש חלק ראובן וגר, עם המישור הנקרא היום רדשם (ננס) אל קהרי למזרח דרום קרף (קיר מואב). הוא נמצא לרגלי הר כרף. גבולו מצפון הוא ההר הפרת כדן או חפר חנכין. גבולו מדרום הגבעות כדיר אָם שָׁטָן, כשם הנחל ההולך למזרחו. למזרח המדבר הוא הולך ונופל לתוך מדבר סורי עברי מעבר לדרך ההולך למבה.

ובאמת יש למישור זה שטח של ט"ז מיל על ט"ז מיל (המיל - 1520 מטר), זאת אומרת שטח של 24320 מטר על...

אם כי נמצא המישור לדרום גבול ראובן ולבאורה יש לדמות כי הנהר כבר בגבול מואב, אבל באמת אינו כן, הוא נמצא למזרח גבול מואב.

וזה בהתאמה עם דעת הספרי דברים (פ' שני) לר"ע ורבי יהודה, שגבול גר מרחיב והולך לצד מזרח, זאת אומרת על חשבון מואב, ובדאי הוא כן גם לראובן.

דברי הספרי ודברי המדרש על מהיר משלימים איש את רעהו.

והרי זו ראייה נוספת כי שיטת כל בית מדרש היתה שלמה, עקבית ומשוכללת בחלקיה.

כבוש עולי בבל בעבר הירדן. הערה. לדעת רבי יהודה אין הירדן מארץ כנען (קו"ה ענר הירדן), לר"ש הוא מארץ כנען (ספרי מסעי פסקא קט וע"ש גירסת מאיר עין).

דספרא מוציא נהיגת נגעי בתים משבאו לעמון ומואב (לויקרא יד, לד); ערלה אינו מוציא (ט, כג); שמיטה הוא מוציא (כה, ז).

עמון ומואב. כנראה רק השטחים מארנון בדרום עד היבוק בצפון, גבול עמון ומואב שטהרו בסיחון, דינם כארץ ישראל (חילין ס ע"ג).

בשביעית ט, ב מ' נאמר שלש ארצות לבעור: יהודה ועבר הירדן וגליל, ושלש ארצות לכל אחת ואחת.

ובתוספתא שם פ"ז: רשב"א אומר הר שבוער הירדן כגון חרים כגבוה וגדוד (כגבוהיגנבה והיום לשוכיה מנגד לחל יבוק ולמערכ עמון ולא כגירסת הירושלמי: הרי מכורז וגדוד, שהם לצפון היבוק, גירסא זו משוכסת ולקוחה מתוספתא ר"ה על דבר ההרים אשר מסיחין עליהן משואות); שפלה שלה: חשבון וכל עריה שבמישור, דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון; עמק שלה: בית נמרא רמתא וחברותיה (או: וכן כיוצא בהן). וסכות וצפון, ובירושלמי פ"ט: סכות-תרעלה, צפון-עמטו (נקרא גם היום עמטו לצפון היבוק על נחל רגס).

מכל זה יוצא כי עמון ומואב שטהרו בסיחון, מן נחל ארנון בדרום עד נחל יבוק בצפון, החזיקו בהם עולי בבל במשך הבית השני.

בצר במדבר נחללת ראובן הנמצאת לצפון הארנון במזרח, על הדרך החולקת למכה (היום חאן לניב, כן לגולדהר ז' 28).

ור' יוחנן העיר את ר"ל על בצר שחייבת, בננוד לבצרה שבנלעד
לכביר (שניעית פרק ו').

עמון ומואב שלא מהרו בסיחון. מנגב לנחל ארנון, ארץ מואב
הקדומה, שלא כבש אותה סיחון, כחול' היא, כמו כן כחול' היא ארץ עמון
למזרח חרים ויגבה (מעיר בית גרם (3) נדרוס עד נהל יזוק העליון נלשון נקו
יגר ולמזכה עד הדרך לערנ).

ארצות עמון ומואב אלה פטורין ממעשרות מן התורה וחיובין מדרבנן.
אבל מעשרין הן מעשר עני בשביעית. עמון המקרית הזאת נקראת ג"כ
ראשית בני עמון (הסוה לשון רבי יהודה כ"ג נו עס לשון הרבנן שניעית ו, א).

וכן לשון שמואל ב"ב נו: כל שהראהו הקב"ה למשה, חיוב במעשר.
לאפוקי מאי? לאפוקי קיני קניזי וקדמוני. במשה נאמר: ויראהו ר' מן הגלעד
ועד דן, קיני וקניזי הם לדעת רבנן אדום ומואב וראשית בני עמון (הסוה
שניעית ו, א).

בבשן (וקצה הגלעד הצפוני), ארץ סיחון מלך האמורי. בית
סבל. כנראה זה אוסלוכא, צפונה לבצרה, בצרה היא העיר הנמצאת
מערבה לסלכא.

מלך דזרכאי. (היום מליחה שרכי). צפונה מערכית לבית סבל.

יגנת. (היום קוניה) בנחל סאל בבשן, למערב בית סבל. ואולי
הגירסא קנת נכונה היא עיר קנת על גבול ארנוב דרומה מזרחה,
חבל ארנוב רקם, חגרא, רפיח.

ובהר הדרוים (הר נלעד אשר למכיר, לדעת גולדהאר) או הר צלמון: יגר
שהדותא. יבקה, בקצה מזרח הר גלעד זה, לצפון מזרח סלכה (היום היניקה)
נחלא דורד (לא נהל זרד נדרוס הנפל לקצה הדרומי של ים המלח), מרכינא
דנמרא דבתחום בצרה. משקא, חשבון (לא חשבון שבנכול ראונן, לדעת גולדהאר
נחלק הדרומי אשר לנגעד של מכיר. מכותא, למערכ סרכינא דנמרא. הדרך הגדולה
ההולכת למדבר, אולי הוא הדרך ההולכת מדמשק למכה).

תחום סוסיתא. לתחום זה קוראים הערביים בלד-אל-זוויה. העיר
סוסיתא נמצאת בארץ הבשן ויושבת למזרח הכנרת (היא נקראת נרומית
היפפית והיום פיק או פיט).

סוסיתא עצמה פטורה ממעשר (כן לרינל שניעית פרק ו). לפי התוספתא
(שניעית פ"ד) חזרו ונחסרו הערים האלו בתחום סוסיתא: עייניש, עין תרע.

המכרך, עיון, יערוט כפר יערוט, כפר הריב, רגב, חצפיה, כפר צמח,
(הסוה עוד ירושלמי דמאי פכ לר' מא).)

עייניש היא חורבת אוואניש לצפון סוסיתא, רמברך-יודי כריבי,
יערוט - חורבת ערים על נהר רועט, רגב - עין גיב. ומפליא כי הערבים
היושבים שם נקראים ערב רדשב. הספיה סקופיה. כפר צמח במזרח למוצא
הירדן מן הכנרת.

רבי התיר כפר צמח.

תחום גיתו (או גיאו), למזרח צפון סוסיתא על יד מסלת הברזל
ההולכת לרמשק, חירו ונאסרו המקומות האלה:

ציר, צייר, גשמי (היום דססס), זיוון (כפר זדין). יגדי טב, דגב
חורבתא, ברכה רבית חרב.

על דבר החוט ההולך מנייא עד ארדעי (או לור לגולדאר):

וחוטא דבצרה עד פרדיסא, בכל אלה הרכים נוהגין כהנים ללכת
הסוה ירושלמי שביעית ו, א).

תרנגולא עילאה דלמעלה מקסרין (קסרין פליפי), והוא פמיים, מקום
החלה מעיין המזרחי אשר לירדן.

כ. גבול הצפון.

חכמי המשנה מחלקים לגבולות צפון ארץ ישראל על פי שלש
תקופותיה: (1) גבול המותוה בתורה, (2) גבול כבוש יהושע (שהחזיקו עולי
מצרים), (3) גבול עולי בבל (שהחזיקו עולי בבל, הסוה שנועות ו, א; והסוה עוד
הלה ד, ה מ').

גבול הצפון המותוה בתורה הולך (כפי הנאמר כנמדנר לו, ח) מן הים
הגדול דרך הר ההר לבוא חמת, ותוצאותיו דרך חתלון (יהזקאל מז טו).
צדה ויוצא זפרונה, ותוצאותיו חצר עינן.

למזרח צפון הגבול הזה נמצאות הערים (מלפון אל הדרום) חמת, ברותה,
סברים (זו האחרונה ללפון הנר עינן ומשם יולא הנהר סוכרד העוכר דמשק). חצר
עינן הוא למערב דמשק.

על שפת הים מתחיל הגבול בצפון במקום חוף בארות (ראש גלות)
הנקרא בתלמוד קפלוריא (קפ גלורניוס, הסוה גולדהר, אלת קודש, ז' 10).

כל המקומות הנזכרות בתורה בצפון הם מעבר הצפון לנהר קרמיון מרום (היום לימיני־קסמיה). על דבר קפלאריא השוה לרבי יהודה שביעית פרק ו.

החוקת עולֵי מצרים. השטח אשר בין תחום החוקת עולֵי מצרים ובין נבול התורה נקרא מן הנהר ואמנה ולפנים.

ביהושע יא יג נאמר כי לקח יהושע את הארץ עד בעל־גד כבקעת הלבנון תחת החרמון. א"כ לא הגיע כבושו בצפון מזרח עד גבול התורה: כל בקעת הלבנון בצפון הארץ, ארץ החוי וקצהו הצפוני, ארץ החתים, נשארו בידי הגוים. במערב צפון הגיע חלק כבוש יהושע (יע נחלקת נחלת אשר) עד צידון רבה. והוא לעבר הצפוני של הנהר.

שינה מזה דעת המשנה. לדעתה החוקת „עולֵי מצרים“ (כנראה נכוונה משמשת המסנה בנטיי זה, הוא כולל כנראה גם מה שכבשו הסופטים ומלכי יהודה אה"ז) בשטח הארץ מן הנהר ואמנה עד תחום התורה דינה כסוריא. בכל זאת עולה היא על סוריא בדין תרומה: אם תרם מפירותיה על פירות סוריא, אינה תרומה (כן נחוספתא תרומות פ"ג על ל"ז).

החוקת עולֵי בבל. מן כזיב במערב עד כפר טהילא (יסוד המעלה, על יד ימא דסומכא).

הארץ אשר בין הנהר (קרמיון־מרום והוא הליטאני היום), ואמנה (ראש הרמון) ובין כזיב – טהילא היא, הארץ הבינונית במדרגתה בין ארץ ישראל לסוריא. העבודה בשביעית אסור בה.

וכן לענין ברוחת עבדים לחו"ל כא"י היא (יולא מדכרי ר' אמי ניטין ד, ו על דבר אינו ולאגמרס, כן לגולדהאר ג' 314 הערה א). לענין טומאה דינה בחו"ל. השוה לדוגמא ציר שטומאה נוהגת בה (ירושלמי נכורים).

ערים מבודלות מעבר לגבול חוקת עולֵי בבל. בכל זאת קדש עולֵי בבל ערים אחדות מ, בר לגבול לבלב – טהילא. והן נמצאות רק בתחום כבוש יהושע. ערים אחדות מאלה נמצאות בצפון הנהר מרום־קרמיון לימנים (ארכע עירות).

בהלך המזרחי, על ראש החרמון ועל שפועו, שמונה מקומות הן: כוריי רבתי צפנים, צפונה לפניים (היום חורנת כוריי?), ספנתא (היום זפילא לרנלי הר אמנה־הרמון מערבה), סחרתא דיתיר, ממציא דאבהתא (מימים היום, לרנלי הר הרמון), בית ער, מי ספר, בגובה שפועו המערבי של החרמון, מחרשת (היום רשות פוהר), נוזלא דאבצאל, והוא הנהר הצבאני מנחלי

המעיונות אשר לירדן, הוא עובר דרך העיר חצביא (אולי חבל מים, דרומית מערבית לה חבו עמקא, אולי חבל בית מעלה). הנהר הולך ומתגלגל הנגבה ינופל בירדן באמצע החולתא אשר בצפון ים סומכא.

למערב המקומות האלה, זאת אומרת בבקעת הלכנון, קדשו ארבעה מקומות: עולשתא (היום לעסיה).

אולם רבתא (אולי מתוללה היום, כן משער נולדהאר).

מגדל חרוב (היום ג'יבאל, חרוב), נקיבתא דעיון (אולי היום חובל).

למערב בקעת הלכנון בקרבת ים התיכון, זאת אומרת בפנים מרכובת הנהר קרמיון, בנחלת אשר, קדשו ארבע מקומות: מישא, תוקרת, כרכא דבה (מנזור נור, היום קלטט סורכה), בר סנגרא (דר סרלטי).

הדרכים לערים האלה, אף אלה הערים הנמצאים בתחום ארץ העמים אשר החכמים גזרו עליהם טומאה, הנה הדרכים להן בחזקת טהרה הן (מוספתא אהלות פ"ח, מ"א) והלשון בתוספתא הוא: חזקת דרכים של עולי בבל אעפ"י שמיבלעית בארץ העמים טהורות.

בא. גבול המערב.

כבוש יהושע. מצידון רבה (לדעת נולדהר אין הוא צידון הנודעה על שפת הים, כי למזרח העיר הולת בקו ישר וזין שתיכן נמצאת העיר רמה, לפי"ז הלך גבול החזקת יהושע לא על יד הים, כי אם במרחק ידוע ממנו, דרך מנזר נור שהיא לדעתו למזרח צרפת) שב הגבול חוסה (לצפון מזרח נור בעבר הצפוני לנהר) והיו תוצאותיו היטבה: מחבל אכויבה.

אכויב זו היא אולי על יד נחל עיון לצפון סולמא דצור (היום זוכיון) ולא כויב, לדרום סולמא דצור (כן לנולדהר).

הקו בין חוסה לחבל הולך בין עיר אוני לצד מזרח והוא בכלל החזקת עולי מצרים ובין אנטרים לצד צפון והוא בכלל חו"ל (כן לירושלמי גיטין ד, ו' לר' אמי)

חזקת עולי בבל. משם דרך לבלב על ראש סולמא דצור, הנמצאת צפונה לכויב, רצועת הארץ שעל הים עד עכו לא כבשו עולי בבל (גיטין ה' והשוה הלשון מוספתא אהלות פ"ח; ירושלמי שביעית פו: ושהולך אל הצפון מימינו למזרח טהור...)

אמנם מחלוקת היא בין התנאים: לרבי יוסי הרצועה היא מעכו עד

לבלב, אבל לשאר התנאים עד כזיב. (הסוה לרש"י שם נימין ולגירסת התוספתא סוף אהלות ולגירסת הנר"א הנכונה).

קסרין. חומת מגדל שרשו (=סטרטון, קן נקראה העיר קסרין כפי היוונים: קרס בנה אומה הורדוס).

כנראה החזיקו רק עד החומה.

שונא דרור. (היום טן טורא ויהא על לשון ארץ הנכנסת אל הים, לפניה לקסרין, לכן נקראה טן ושענת לעיר צר).

חומת עכו. או שורא דעכו (רק עד החומה). מן החומה ולצפון כפתא דעכו רצועה יוצאת לכזיב עד לבלב, על ראש סולמא דצור. רצועה זו היא חו"5. כנראה רחוקה מן הים כקילומטר בערך. העיירות הנמצאות למזרח: עמקא, כפר יאסיף, כברתא, געהון, אשניץ, בצת פי מצובה, חנתא-עיליתא וחנתא ארעיתא, ריש מנא ועמק מזין (תוספתא שניעית פרק 7).

כב. גבול הדרום.

לצד דרום רק גבול אחד. החוקת עולי מצרים והחוקת עולי בבל הניעו לקו אחד. ולשון התוספתא שבועות פ"ד: סמוך לעמון ומואב ולארץ מצרים שתי ארצות: או נאכל ונעבד (כהו"ל) או לא נאכל ולא נעבד (כא"י). השוה אמנם הלשון שביעית פ"ו ירושלמי.

קן הדרום. ביהושע טו: מקצה דרום ים המלך יצא הנבול אל מנגב למעלה עקרבום ומשם עלה לקדש ברנע, לחצר אדר ועצמן ולנחל מצרים ימה.

אמנם לא הוריש יהודה יושבי העמק. המלכים אחריו, עזיה וחזקיהו הכו את הפלשתים עד עזה.

הקו אשר החזיקו עולי בבל הוא לפי הספרי ותוספתא שביעית רקם גיאה במזרח עד גיניא דאשקלון. הדברים האלה צריכים עוד ברור רב.

מחוז גרדיקה. גם עולי מצרים וגם עולי בבל כבשו בדרום מרקם גיאה במזרח עד גיניא דאשקלון. א"כ מרקם גיאה למערב דרום עד נחל מצרים (ודי אל עריש) לא כבשו, זאת אומרת גם אשקלון וגם המחוז גרדיקה או גריקי (נרר) לא כבשו.

בכל זאת לא גזרו טומאה על המקומות האלה (שניעית ו, א).

לרבי'ל שם המעם משום שנה רע הוא ובין כך וכך לא יצאו לשם
הכהנים. אבל התלמוד דוחה דבריו ושואל הלא עזה נזה יפה הוא ולא גורו.
השוה עוד בראשית רבה פ' נב.

פשפשה. והוא משפשה ממפסים בקרבת המחיו זה. המקום הזה
הנוכח אצל אויסקין בשם עיר בארם מורחה הוא לנכון חרבת אל מ'שש, מ'ר
קילומטר למזרח באר שבע. והות שני השמות האלה מתקבלת על הלב.
לר' אחא (סניעית ו, 6) המקום הזה מותר משום טומאת ארץ הגוים.
השוה כל זה S. Klein, Monatschrift für G. D. J. Juli 1920 S. 18

בג. ערים ידועות.

גם בתוך ארץ ישראל נמצאות ערים שלא נתקדשו ע"י עולי בבל ו
אשקלון, בית גוברין בדרום, קסרון בית שאן וסיסית בגליל. לפי טעם
התלמוד לא קדשום למען יסמכו עליהם עניים בשביעיה.
כן לרבי כשימת ר"מ. אבל רבי ישמעאל ברבי יוסי לא הסכים לדעתם.
תחום בית שאן. פרשתא וריצפתא מנפשה דפגומה עד כפר קרנים
(היום אורנה).

הכפר קרנים נמצא טו קילומטר למערב בית שאן (דמאי פ"ג).
ערים מסופקות. עכו. יש בה בכארץ ישראל ויש בה כחז"ל (סניעית
פרק ו ירושלמי).

אשקלון. (חוספתא אהלום) רבי ובית דינו נמנו עליה שהיא טהורה
משום אויר ארץ העמים. פירות אילן וירק פטורין בה מדמאי ומודאי.
לפי שהניחום לעניים.

בד. ארץ הכותים.

מקום הכותים נקרא רצועת כותים (מנינה כה ע"א) או פסיקיא של
כותים (ירושלמי חגיגה פ"ג).

בירושלמי ע"ז ה, ד הוא נקרא סמרטקי.
לפעמים נקרא המקום מטלית של כותים (איכה רבה פג).
וכן במגילה תענית פ"ז: בכ"ה מרחשון... כשעלת גלות הראשונה

הלכו להם למטלות זו של כותים ולא הניחים כאו לים בוסתי (? אולי סנסתי)
וישבו אותה והקיפוה עיר חומה ונסמכו לה עיירות רבות מישראל והיו
קירין אותה ערי נברכתא.

ארץ הכותים טהורה (תוספתא מקואות פ"ו והכה תוס' הגינה כה ע"א
ד"ה טלוטה).

בדרך כלל אומרו ר' אבהו: יש עיירות של כותים שנהגו בהם היתר
מימי יהושע בן נון והן מותרות. רבי יודן בעי: מעתה לא יחשבו הכהנים
לנחלתן? ואנן חזינן דחששין! - אמר רבי יהודה בן פזי לא בגין מלתא
דאת אמרת, אלא בגין דלא חלטתון מלכותא בידא (או זידינו. שביעית פרק ו').
גבולות השטח. לפי יוספוס גבולות השטח הם עיר עקרבה בדרום
עד עין גנים בצפון.

אמנם גם כושם למערב צפון, בערי החוף עד חיפה ישבו כותים,
בנוגע לקסרין מכואר בירושלמי ע"ז א, ב; ה, ד שישבו שם כותים רבים.
צפון לזה ישבו השומרונים כמקום הנקרא היום חורבת סמיר, על שם
השומרונים, לדרום נחל אס סמיר, המתאחד עם נחל סיאר וניפל לים לדרום
חיפה, לא הרחק מן המקום הנקרא כפר אס סמר.

וזה הוא castra samaritarum לצפון אתליט הנקרא castrum peregi
norum, ולקסטרא השומרונית התכוונו החכמים באמרם סביביו צריו זה
קסטרא לחיפה (איכה רנה פא). והשוה איכה רנה פ"ג: קסטרא של פרס (?)
מטלית של כותים ובסגר של ערבים.

השוה ג"כ Z D P V B. 31. s. 56.

שלוש עשרה עיירות נשתקעו בכותיים בימי השמר... הרא עירן
דמושהן מנייהון (ימות ה, ג ל' אנוהו). העיר הזאת נקראת גם היום
דשמאהין (נ'מהין?), דרומית מערבית לשכם במרחק 14 קילומטר ולמערכה
של עיר עקרבה טו קילומטר.

מלבד זה יש להזכיר הערים פונדקא דעמודא, פונדקא דמיכטא עד
כפר סכא. עד המקומות הפירות דמאי ולא טבל ודאי, צורן ודאי בקסרין
(ירושלמי כ, א), המקומות האלה נמצאים ונקראים כן עד היום הוה בנחלת
אפרים.

כמו כן יש להזכיר מקומות הכותים אשר נאסר שם יינם: עין כושי,
בירא סריקה, בורקתא, כפר פרשאי, וגדור כפר שלים (ע"ז לו). והשוה עוד
על אודות עין כושי תוספתא שביעית פ"ד.

נזכיר עוד את העיר תְּסִילָ בעבר הירדן לדרומית מערבית גַּה הנקרא
אצל איזבוויב תרסילה בבטינאה (כנסי), מקום השומרונים.

השוה Schumacher, across the jordan p. 222.

והשוה Buhl, Z. D. P. V. XVI p. 77

יש לשער כי השומרונים שהתיישבו שם יצאו מעיר מֵרְלוֹסָא
שבשומרון ששם שרף אפוסטומות את התורה (מענית 7, ז), תרסילה ותרלוסא
יש להשוות יחד.

לדרום מערב נזה נמצאת ג'כ העיר סוסיתא.

גם על יושביה נאמר שהציקו לישראל,

לצפון נזה לעומת צפת למעבר המערבי, נמצא ההר הנקרא תל אל
פאראס. גולדהאר משער כי נקרא כן על שם המושל פארוס הרומי. השוה
בלחמית ספר שני סוף פי"ב וגולדהאר צד כח ע"ב.

נגבה לתל פאראס, כשלישה וחצי קילומטר, נמצאת העיר גדרה
הרומית על ההר הנקרא היום תל דשוחדאר. כן לדעת גולדהאר.

יודעים אנו ג'כ שהגויים יושבי העיר חלמיש הקרובה לה הציקו מאוד
לבני ישראל יושבי נזה (אינל רבה פ"א). תרסילא נמצאת בקרבת חלמיש,
כמו כן הציקו יושבי עיר סוסיתא לבני טבריה (סס). שירת הערים האלה
לעומת ים טבריה מדרום לצפון: סוסיתא, תרסילא, חלמיש, פאראס, גדרה
היתה מושב שומרונים ורומיים שהציקו מאוד לישראל.

בזה נבין ג'כ דברי מגילת תענית שלמעלה על קסטרא של פרס
באיכא רבה פ"ג.

הלך המישי. הסתדרות השבטים.

כד. שלטון השבטים, בתי האב והמשפחות.

בסוף זמן הבית השני חדלה הסתדרות השבטים והמשפחות מלמלא תפקיד גדול במקצוע השלטון. אמנם מתוך שרידים רבים הנמצאים בתלמוד, וביחוד בדברי רבי יהודה, יש ללמוד שלא כלתה לגמרי. המקורות שבידינו אינם מספיקים אמנם עד כדי להוציא מהם תמונה שלמה על אודות הענין הזה.

בנוגע לרבי יהודה השוה הספר משפט המשפחה, סעיף קיח, הערה II וספר משפט הנפשות בסעיפים כז, כח, כט, ל. בספרים האלו קבענו את כל השרידים אשר היה עוד להסתדרות השבט והמשפחה בתקופת התלמוד כחיים ובעיון.

יש להזכיר עוד דבריו באגדה. לרבי יהודה, בננוד לר' נחמיה, הרהר יעקב בצאתו מחרן על י' שבטים שיעמיד. לר'נ הרהר על שלמות עצמו אם יזכה להיות כאבותיו (שו"ט לא, ו).

והשוה לר'נ תולדות רבה ס"ג ותנחומא היצאת כובר כי תצא :

ראייה היתה רבקה להעמיד יב שבטים. וכנראה חסרה שם הברייתא וחסרים דברי רבי יהודה. לקיים כאלה דגילים כמדרש בהברי ר"י ור"נ. יש להזכיר כי מגלות יוחסין נמצאו בידי החכמים בזמן המשנה, ובהם נמנו מוצא המשפחות לשבטיהם. השוה ויחי רבה פ' צח ; ירושלמי תענית פ"ד ; כתובות סא ע"ב.

כמו כן יש להזכיר דבר המשפחות הנזכרות בתלמוד. משפחות בירושלים (סנהדרין יח), משפחות בצפורי (שנת יב, ג ; הוריות ספ"ג, על דברי ריבות בין משפחה למשפחה הטה לטון הספרי דברים פ' טז).

ביחס לקברי אבות נשאר דבר המשפחה גם בזמן התלמוד (השוה ספר משפט המשפחה סעיף קכג וספרי סופרים פ' קפת).

גם במנהגי ההיים נשאר בתקפו רגש פגם המשפחה (הטוב סס).
בכל אופן נשתמר מושג השבט ביחס לכהנים. השוה ביחוד, משפט
הנפשות, סעיף בט (בנוגע לדעת ר"ל בישראל הנא מכח אביו אמו כהן, שנתחבר
סס בסוף הסעיף, יש להעיר שדעת הדרומוי הזה, כן דעת רב הסוראלי, הטוב סס
סעיף יח).

המשמורות נתחלקו לבתי אבות בנוגע למעמדות של ישראל, אמנם
אין כל רמז שנסתדרו לפי מוצאם השבטי, כי אם לפי הערים.

כו. חלוקת הארץ בין השבטים.

הערה. הפרקים האלה מקומם ג"כ במשפט החברה.

גורל. יהושע וכלב לא נטלו על פי גורל, כי אם על פי ד' (בכלו
וכשרו פ' קלג).

חלקת הארץ היתה על פי שום. מקום הגרוע נערך בשויו והמשיבה
בשויו. ובעד הבינותים הוסיפו ללוקח הגרוע כפי הערך. ולשון הברייתא
ב"ב קכב על במדבר טו: בין רב למעט: עתידה ארץ ישראל לתתחלק
ל"ג שבטים, שבתחלה לא נתחלקה אלא ל"ב שבטים ולא נתחלקה אלא
בכסף שנאמר בין רב למעט, אמר רבי יהודה סאה ביהודה שיה חמש סאין
בגליל. ברייתא זו של רבי יהודה תלמיד ר"ע חסרה בספרי למדבר, מבית
מדרש ר' ישמעאל. בספרי פ' קלב הלשון: הארץ נתחלקה בשמיון, בית
כור כנגד בית סאה. ולשון הברייתא השניה ב"ב קכב שם: ר"א אומר
בכספים העליון; ר' יהושע אומר בקרקע העליון א"כ רבי יהודה ור"ע
כרבי אליעזר, ורבי ישמעאל כר' יהושע.

וכבר ראינו בספר הרביעי, משפט הנכסים סעיף ז ד"ה דמים
והל"ף. כי רבי יהודה מחשיב את החליף בכסף למכר ולכן הוא אמר פה
שעתידה הארץ להתחלק באופן אחר, זאת אומרת לא בכסף כבהח"ה.

דיני השטחים וחשיבתם על פי גדלם השוה הספר החמישי, משפט
ההתחייבות סעיף קז ויתר הסעיפים שם.

לכל שבט היה בהר בעמק ובשפלה. כן לר"ש בן אלעזר, ב"ק פא ע"ב.
השוה אמנם בתוס' שם מב"ב קכב לרבי יהודה.

כז. נפשות נומלי חלק.

רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה. ר' יונתן אומר לכאי הארץ נתחלקה; ר' שמעון בן אלעזר אומר לשניהם נתחלקה.

ירושלם מדומה. אמנם לר' יונתן הרי הוא כאלו חזרו אבותיהם, יוצאי מצרים, וירשו מכניהם, גם אם כבר מתו בשעת ביאה לארץ, וחלקי ביניהם בשהו ואח"כ שבו והורישו לבניהם. למשל: ראובן ושמעון מיוצאי מצרים ומתו, לראובן בן אחד ולשמעון ט' בנים. בן ראובן לוקח חלק אחד ובני שמעון ט' חלקים. אבותיהם המתים, ראובן ושמעון, חורין ויורשין מהן ומחלקין ביניהן; לראובן ה' חלקים ולשמעון ה', וחורין ומירישין לבניהם. נמצא לכן ראובן חמשה חלקים ולכל אחד מט' בני שמעון חלק תשיעי מן חמשה חלקים הנשארים. נמצא לר' יונתן: שונה נחלה זו מכל נחלות שבתורה, שבאן מתים יורשים את החיים (כ"ג קמז - קי; ספרי נמדנר פ' קלג).

מרגלים, מהלוננים ועדת קורח לא לקחו חלק. חלקם נתן ליהושע וכלב (כ"ג קיח ע"ט).

רשעים לא נטלו חלק (כן לרשנ"ס נסס ספרי ע"ט קיז ע"א ד"ה כאלה).
פחותים מבן עשרים לא לקחו חלק (ע"ט קיז ע"א ונרשנ"ס).

כח. דיני המדידה.

בענין הדיוק במדידה השווה ב"מ קב ע"ב לרב יחודה והשוה הספר משפט הנכסים סעיף נג. דיני היקף הגבולות השווה בספר החמישי, משפט ההתחבבות, סעיף קכד.

סכימות במספרי המרחקים. בניגע למדידות המרחק חוזרים ושבים מספרים ידועים, הנראות כסכימות מקובלות ושגורות על הפה. ביחוד חוזר ושב מספר טו. „עד ט"ז מיל שולטת עין הרועה" (נכורות). „דרך הרבים טו אמה". „ששה עשר מיל סביב לצפורי זבת חלב ודבש" (ירושלמי נכורים ספ"א). מדבר מהיר טו מיל (פסחים ד, ג). גם בדיני כלאים חוזר ושב מספר זה (כלאים ד, ה"מ).

קדור. דיני קדור בהרים השווה ערובין נו וירושלמי סוטה פ"ז; בכורים ספ"א.

סמך נקרא מיל (נרכות טו; מגילה ב; כמהמתן למכירה). רום - שבעה ומחצה במיל (כ"מ לג, השוה ערוך)

המיל' אלפים אמה (תחום שנת) וארכו 1520 מטר (הסוה לגולדהאר זל מד ע"פ הערה ג).

שעה מהלך 5 קילומטר (שס זל מו הערה ג).

כלי המדידה. האמה. שתי אמות היו: אמה בת ששה טפחים ואמה בת ה' טפחים. השוה קודמות סעיף פר.

האמה התלמודית היא כנראה בעלח 76 סנטימים כהאמה הערבית (גולדהאר, זל קיב הערה ג).

החבל ארכו חמשים אמה. הקנה ארכו שש אמות (יחזקאל מ, ה).

סמון הרוחות. המקרא מקדים פעם צפון ופעם דרום. כן קודם הנגב בחוקי המשכן (שמות כו ; כז ; לו, לה). וכן בגבולות א"י (נמלכר לד), ובערי מקלט (לה, ה), בגבולות בספר יהושע נגב מוקדם: בגבול מנשה (יו, י), ובשכנות השבטים יהודה ויוסף (יה, ה), וכן בגבול יהודה (מו). בגבול בנימין צפון מוקדם (יה, יט). יחזקאל מקדים פעם דרום (כא, טו), ופעם צפון (מו, טו ; מ, כ ; מז, יז ; מח, כג ; מה, טז ; מב, יג ; מד, יז).

אמנם קהלת ודניאל, הנסמכים על פי רוב לספרי תו"כ, מקדימים לדרום קהלת א, ו ; יא, ג ; דניאל יא, ו ז).

שאר הספרים מקדימים לצפון (ח' פט ; קז, ג ; ישעיה מז, ו ; סיר השירים ד, טז ; שמו"ל יד, ה ; זכריה ו, ו).

בספרות התלמוד הצפון מוקדם תמיד לדרום (כ"ב קט ע"ב ; כחכות יא, א ; סנהדרין ה, ג ; קדושין א, ה ; פאה ג, ד ; ג, ז דין שכ"מ ; ו, ג מ' ; דמאי ז, א מ' ; ה, א ; שקלים ו, ב מ ; ו, ג ; מנחות לח ע"ב). בתוספתא מכות ב, ב מוקדם הנגב לצפון. אמנם הענין הזה בעצמו מובא בירושלמי סנהדרין ה, ב ושם הצפון מוקדם.

כט. גבולות השבטים.

בנימין. השוה הלאה בדבר מוסדות הצבור חלוקי הרעות בנוגע לגבול יהודה ובנימין.

יש להוסיף עוד על דבר המקום בית מקלה בנחל קדרון הנזכר בתוספתא מנחות פ"י (וע"ש נבלי פ"ה). יש לשער כי הוא נמצא בגבול בנימין. בדחי"א ח, לב נזכר בין ראשי משפחות בנימין: ומקלות הוליד את שמאה ואף המה נגד אחיהם ישבו בירושלים. במנחות הלשון: העומר היה כא מבקעת בית מקלה. כבת ג' סאין היתה ושדה מורמת היתה. רש"י מפרש

מודרמת: לדרום ירושלים והתים' - משופע לדרום כנגד החמה. על פי פירוש התים' נבין דברי התרגום על בעל שלישה (מ"ג 7, מ"ט): ארע דרומא, זאת אומרת מודרמת.

וכן אמרו בתלמוד (סנהדרין יב; גימין ו, ח) שאין לנו קלה כמיה בא"י לבשל פירותיה.

זבולין. גבול צפוני מזרחי, בקרא נאמר וירכתו על צידון.

ר' אלעזר אומר זה זבוד הגלילא, ר' יוחנן אומר זה מגדל ריו (כ"ר נח).

לדעת גולדהאר (אלמט קודש, לד קנג הערה א) זבוד דגלילא נמצאת בקרן מזרחית צפונית לגבול זבולין ומגדל ריו (מירדל קרוס בערבית) - לקרן טערבית צפונית. מגדל ריו נמצאת בקרבת עיר בשם צידון והיום שמה דיר אל אצד.

לנגב רגלי הר זבוד הגלילא נמצא כפר חנניא, או חנתן כשפת המקרא, כפר זה הוא על הקו המבדל בין גליל העליון לתחתון. גבול זבולין נכנס איפוא לגליל העליון.

יששכר. נחלת יששכר בקעה מכאן, בקעת פסלן בעמק הירדן, ובקעה מכאן, בקעת יזרעאל, והר באמצע - תבור וגלבוע (כ"ר נח).

פסלן זו היא אוזפין של היונים והיום, אום סבונה (הסוה גולדהאר לד קיט).

ראובן וגד. בין הר נבו שבחלק ראובן ובין הגיא שבחלק גד ד' מל"ן. כן לספרי דברים פ' שג"ה שהוא לר"ע ורבי יהודה בסתם. ובאמת כן הוא כפירוש בשם רבי יהודה בספרי לר' ישמעאל במדבר פ' קו; סוטה א, י בבבלי ט ומכילתא ויהי בשלח.

וכן הוא דרך מדרשי רבי ישמעאל להביא סתמות של ספרי ר"ע ורבי יהודה בשם החכמים האחרונים האלה. השוה לדוגמא ספר הששי משפט הדין סעיף טו.

לפי השערת גולדהאר (אלמט קודש, לד לו ע"ג) ניא זה הוא המקום הנקרא היום ודי סיר.

5. שכנות השבטים.

על דבר חלוקת עיר אחת לכ' שבטים השוה מחלוקת ר' יוחנן ור"ע סנהדרין קיא, והשוה ג"כ עיר ירושלים והדעות השונות עליה.

הנהרות. ירדן שנמל מזה ונתן לזה, מה שנמל נמל ומה שנתן נתן
ולענין כעור, חזקות ומעשר כהמה, כן מפרש ריב"ל, ירושלמי חלה פ"ד.

הימים. בראשונה התנו השבטים זה עם זה שלא יפרום קליעה ויעמיד
את הספינה; אבל צד הוא ברשתות (כ"ק פ"א ע"א).

ימה של טבריה בחלקו של גפתלי היה ולא עוד אלא שנמל מלוא
חבל חרם בדרמה (כ"ק פ"א ע"ב).

רב אומר כ"ב נו בחצובא תחם יהושע את הארץ. ובירושלמי פרה
ב, א נסתפקו אם גם תחם בו את חלקי השבטים.

השוה עוד ביצה כה ע"ב; כ"ב נה.

חלק ששי. נכסי הרבים. מוסדי הרבים.

לא. הצבור והרבים.

מ'שג. דצבור, כנפש לעצמה, דיניה שונים מדיני יחיד בדברים רבים. ביחוד במקצוע התפלה, המקדש והקרבנות.

יש להכיר בדברים אחרים השפעת מקצוע המקדש עליהם. ביחוד מייחס רבי יהודה חשיבות מיוחדת לצבור, ולפעמים גם לרבים בכלל, בנגודו להיחיד. כן בתפלת מוספים (ברכות ל) וכן בדיני ערובין (עו ע"ג).

אם רק כל הכלל כולו נחשב לרבים או גם חלק גדול מן האומה; אם רק דבר הסובב על כל העם נחשב לדבר של רבים, או גם דבר הסובב על חלק גדול ממנו, על זה יש לדון על פי מחלוקת החכמים בהוריות על דבר השבטים. וכן אנו מוצאים לפעמים כי גם עיר גדולה נחשבת לרבים ולא לשותפים (השוה סעף לט).

יש להזכיר עוד דבר המחלוקת בין ב"ש וב"ה אם הפקר לעניים הפקר הוא.

גם דעת ר"ל, שהפקר לעניים אותו העיר, או לישראל ולא לגוים אינו הפקר (פאה ו, א) מראה, כי מגדיר הוא את המושג „צבור” או „רבים”. ע"י המושג „כל העולם”: כל שאינו כולל כל העולם, אינו, לדעתו, כי אם דבר של שותפים או של קבוצה.

לב. רבים או שותפות.

מ'שג. רבים נקרא ג"כ עולם. כן בפי ר"ש (תו"כ ויקרא ו, טו; שקלים ספ"ז), וכן נהוג ובא הנגוד בין „עיר” ו„עולם”. השוה לדוגמא לר' אחא גיטין ל ע"א. חכמי התלמוד מבדילים בין שותפות ורבים. מפורש ההבדל הזה בקרבנות בין קרבן שותפין ובין קרבן צבור (כפרה לויקרא פי כב, כא), וכן

מעיד על זה החלוק בין רחובה של אותה עיר, שנחשבת כדבר שכל בני עיר שותפין בה, ובין רחבה, שכל העולם, גם אלה הבאים מחוץ לעיר, עוברים בה והנקראת דרך הרבים (גדריס ה, ה מ' כנלי וירושלמי). בסנהדרין טי נאמר: עיר שגרים בה הרבה אנשים (ז) דין "צבור" לה. על הכהנים נאמר שאינם כשותפים, כי אם כקהל (הוריות ו ע"א כסוף). ביומא יב נאמר ש"ק בית הכנסת של כפר נחשב דבר של שותפין, לפי שבעליו נכרים. דומה לזה אומר ר' יונתן מגילה כו ע"א. הוהו ספר הראשון, משפט הנפשות סעיף לא.

אין דבר של רבים נאמר, כשם שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ע"ז ג, ט; כנלי נט; תרומות י, ה), בעיד אישר שותף אוסר חלקו וכמוהו בן עיר נכסי עירו.

אין אומרים בדבר של רבים, "הרבים מחלוהו" (כ"מ קז ע"ג). רדעת הנאים אחרים אין ערלה נוהגת בשדה של רבים (עלה א, כ; פסחים כג).

לג. נכסי הרבים.

הרחבה של בני העיר, כולם שותפין בה. אבל הרחבה שדרך הרבים, גם של אלה הבאים מחוץ לעיר, מפסיקתה, לכל הכלל היא (גדריס ה, ה). והוהו בכורים ג, ב: כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולגין ברחובה של עיר.

הר הבית העזרות והבאר שבאמצע דרך נכסי הכלל הם או: נכסי "עולי בבל" (גדריס ה, ה מ').

שכנות בנכסי הרבים. משפט הרבים בענין זה תלוי במשפט המדינה והכין לאומי. דינים רבים הנוגעים למשפט הרבים מבוססים על היכוד: שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ (לרני יהודה כ"מ קיח; לרני ויהן נס כנוגע לדיני שכנים יחידים, כ"כ כו).

רשויות הרבים. נהר גדול שאמת המים נמשכת ממנו ועוברת על פני הנקער, גדותיו רבים הם ברוחב ד' אמות. מדקדקין במדידתן, מרחיבין ואין מכעיטין אותן (כן לרני יהודה כ"מ קז ע"ג).

לג. דרכי הזכיה מצד הרבים.

ע"י חזקה. רבים שבררו להם דרך לעצמם, מה שבררו בררו (לרני חליטור לרני שמעון הלכה כמותו, כ"כ ק ע"א).

אבר דרך רבנים ובררו להם דרך, הוחזק להם (שם לרנ).
מצד שהחזיקו בו רבים ושתקו הבעלים, הרי הוא שלהם (לרנ יהודה).
שני מקום הרבים, היתה דרך הרבים עוברת לתיך שדהו ונטלה
ונתנה להם מן הצד, מה שנתן נתן ושלו לא הגיעו (כ"ב לט ע"ב מ').
לאמוראים האחרונים אין זה רק אם החליף טוב ברע, כגון ישר בעקלתון.
כנס ביתו לתיך שלו והוציא בו זיוזים ונפל הכית, אינו חוזר ומוציא:
שכבר החזיקו בו רבים, לר' יוחנן ב"ב ס ע"ב כנגוד לר"ל.

לד. הפקוח על נכסי הרבים.

ברבים אלה הם חלק ממשפט המשטרה ויבואו בחלק השביעי.

לה. מוסדות הרבים.

הערה. חובות הרבים כוללים: שימת מלך, שימת שופטים ושוטרים,
הקצנת ערי מקלט, הריסת ע"ז, מלחמה בשונאים, בנין בית הבחירה. ולשון
רבי יהודה בזה הוא: שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ:
למנות להם מלך, לבנות בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק (ספרי ראה
פ' סז). אחרים מחובות האלה סוכבים על מוסדות הרבים כגון שימת
השופטים ומלך, הקרית ערי המקלט ובנין בית הבחירה.

לו. בתי דינין.

המלכות ובתי דינין. השוה על זה ספר השביעי, משפט הרין
סעיף א וספר הנבתי חלק ראשון ושני.

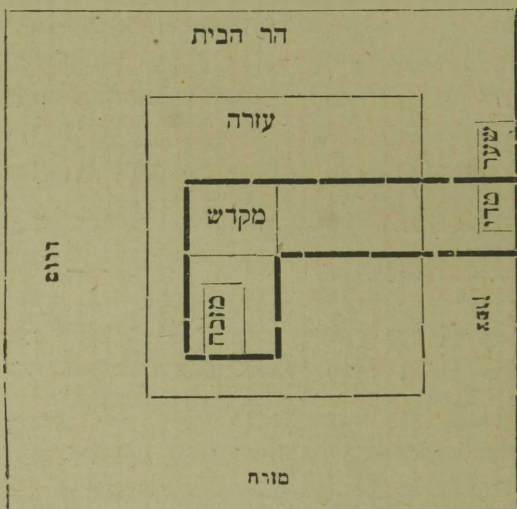
לז. ערי מקלט.

ערי מקלט (או ערי המועדה, יהושע כ, ט) שלש מהן הפריש משה
בעבר הירדן ומפורשת בתורה (דברים ז, מ). ושלוש מהן הפריש יהושע
במפורשת בספר יהושע (כ, ז).

שש ערי מקלט מערי הלויים הם. כפי הנאמר בתורה. אבל לדעה חז"ל כל ערי הלויים קולטות (מכות י; יב ע"ט).
בירושלמי מובאת המחלוקת בין ר"מ ור' יוסי. בנוגע לבעלות ולנכסות הערים האלה: לרבי יוסי למחלוקת נתנו, זאת אומרת שקבלון בני לוי בחלק בארץ; לר"מ לבית דירה נתנו, אבל אין הן נכסיהן, כי אם נכסי השכטים (סוטה ט, ופנ"ו). וזה בהתאמה למחלוקתם בנוגע לודוי מעשר שני: לר"מ אין כהנים ולויים מתודים: שלא נטלו חלק בארץ ולרבי יוסי מתודאים: שיש להם ערי מגרש (מע"ט ה, יד).
יתר הדברים בנוגע לערי המקלט השווה הספר הששי, משפט העונשין, סוף פה.

לז. בית הבחירה.

לרבי נבנה המקדש והמזבח בחלק בנימין. ולכן לשון רבי בספרי דברים פ' שנב: בכל התחומין הוא אומר וירד הגבול וכאן בבנימין הוא אומר ועלה הגבול גי בן הנום כתף היבוסה הוא ירושלים (יהושע טו): ממזרח שבית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכראש תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה... לשכת הגזית נתנה בחלקו של יהודה.
לדעתו היה אפוא כל המקדש, גם המזבח בכלל. בחלק בנימין חוץ מלשכת הגזית. ולכן הוא אומר כראש תור.

הערה I. דרכו של רבי באמת להתבונן אל שנויי המלים ולדורשן וז"ל קט ע"ג): בכלן נאמר נתינה וכאן נאמר העברה. בירושלמי הוא לתנא דבי רי"ש. דברי רבי נמצאים בו למרבה; סנהדרין עו ע"ב לרבי ושמואל: בכלן נאמר יד ולא בברזל; שבת נו: בכ"מ נאמר ויעש וכאן כתיב לעשות.

ועין לרבי יונתן ספרי במדבר פ' כי.

הערה II. רבי יצא מצד אכיו משכט בנימין ומצד אמו משכט יהודה. (כחכות סג; ירושלמי סס יג, ג).

יודעים אנחנו כי היה דרכו לצדד בזכות אלה שיצא מהם כלשון הכבלי שבת נו.

אמנם לא כן דעת רבי יהודה, שהיא סתם הספרא שם ומפורש בשמו בכראשית רבה פ' צט: לדעתו נבנה המקדש בחלק יהודה. דברי רבי יהודה מפירשים ביותר במדרש תנאים לדברים לג, הוצאת הופמן.

וכבר התקומם רבי חייא, שבא מיהודה, נגד רבי ואמר לר' שמעון בן רבי: שמעתי מאביך שכל חופות (חופות המקדש) לא היה אלא בתוך חלקו של בנימין, והלא כתיב ובהר ביהודה? (ירושלמי ספ"ח למילה וכשו"ט עה).

הערה. דעה שלישית. כל צד מזרחי היה ליהודה: הר הבית המזרחי ועזרת נשים שבתוכו, עזרת ישראל וכהנים. קו גבול יהודה במערב הולך מדרום לצפון על פני צד המזרחי של המזבח. המזבח, אף כי היה מעבר לקו זה, היה בחלקו של יהודה: כי רצועה יצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין, על הרצועה הזאת הצטער בנימין ולכן זכה להעשות אושפיון לשכינה (כגז ונכעון).

שיטת זו נמצאת יומא יא בבבלייתא ובזבחים קיח לר' חמא בר חנינא. גם ר"מ סובר כרבי (גם צבראשית רנה לריך להיות ר"מ במקום ר"ש הסוה הנוסחאות הסוגות והסוה ניהוד מדרש תנאים).

הנטיה ליחס את מקום המקדש לבנימין עומדת בקשר עם שאיפת החכמים באגדה ליחס לבנימין זכות מיוחדת על פני כל שאר השבטים, אשר לרגלה זכה שתהיה השכינה בחלקו (הסוה המשלים הרכיס נספרי דרכיס ר' יצב).

ולכן רואים אנו בזה שנויי דעות בין ר"מ ורבי יהודה.

כן אומר ר"מ באגדת סוטה לו כי שכמו של בנימין קפץ תחלה ליס

ולרבי יהודה: לא כך היה המעשה כי אם נחשין בן עמינדב נשיא שבט יהודה קפץ תחלה. וכן הוא אומר בתוספת דברים בשמות רבה פ' כד: המרו נגד הקב"ה על הים ולא רצו לרדת, אילושי שבט יהודה שקפץ תחלה. וכן הם חולקים על דבר קבר רחל. לר"מ מתה בחלק בנימין ולרבי יהודה - בחלק יהודה ספרי דברים פ' שגז ומ"ת).
לרבי יהודה (ספרי דברים פ' שגז ומ"ת). נקבר יהודה בקבר האבות ולר"מ לא נקבר בקבר האבות.

נמית ר"מ זו להוריד את יהודה נראית ביחוד במאמרו סנהדרין ו: לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה וכל המכרך את יהודה הר"ז מנאין. גם בנוגע למלכי יהודה הרשעים שונות דעות רבי מאיר ורבי יהודה. לרבי יהודה יש למנשה חלק לעולם הבא. וכן היא דעת ר"ש, שגר בתקוע אשר ביהודה. לר"מ שם קג ע"ב ולרשב"א בשמו אין לו חלק לעוה"ב וגם לא לכל המלכים שכתוב בהם ויעשו הרע, כגון אחז ואחזיהו. ר"ש הולך אפוא בשיטת רבי יהודה. יש להזכיר כי גם לר"ש קרש נחשון שם שמים תחלה (נשא רנה פירק ג' פסוק ט).

לח. דגלים ומטבעות.

בנוגע לתואר הדגלים השהה האגדה במדבר רבה פ"ב על הפ' איש על דגלו באותות על דגלי השבטים. כנראה היה צבע הדגל הבית השני כחול ועליו דמות אריה (השוה שם דגל יהודה).
בנוגע למטבעות השהה הספר של רפאלי, תולדות המטבעות. יש להזכיר כאן כי ר"ע עשה לאשתו עטרת ועליה העיר ירושלים. וכנראה היו דגלים לעשות כן גם על המטבעות. על דבר ההבדל בזמן התלמוד בין מטבע יוצא, מטבע צורי ומטבע מדינה, השהה כתובות א, ב וקרושין י. על דבר ההבדל בין מטבעות א"י ומטבעות קפודקיא עין כתובות קי. ויש שם שתי לשונות בין הבבלי והירושלמי בנוגע לטיב המטבעות של מי גדול. הדוח עוד תו"כ לויקרא ה, טו.

למ. הצבא.

השהה הלאה אורות המשפט הבין-לאומי.

הלך ששי. העיר.

מ. קדושת העיר.

העיר המוקפת חומה נחשבת בקדושתה כמחנה ישראל במדבר (לענין שלוח מזורעים, השוה מוס' ערכין לב' ע"ב ד"ה וקדשו; מוס' סנהדרין מב' ע"ב ד"ה בית הסקילה).

עיר שרובה עכו"ם בטלה בה קדושת החומה (כתובות מה' ע"ב מוס' ד"ה על פתח).

בית הסקילה הוא חוץ לעיר (סנהדרין מז).

יתר ההבדלים בין עיר פרוצית ובין עיר מוקפת חומה השוה למעלה חלק שלישי סעיף יז ד"ה ערים מוקפות חומה.

בנוגע להסתדרות המשמורות לפי הערים המרכזיות השוה משפט הכהונה, דבר המשמירות והלאה סעיף לג פסקה ראשונה.

מא. בני העיר.

הגר בעיר י"ב חודש, הרי הוא כאנשי העיר. קנה בית דירה, הרי הוא כאנשי העיר מיד (כ"ב ז ע"ב מ'. ה ע"א סס לר' יוחנן. כל זה בנוגע להשתתפות כחוק הומת העיר ולא בנוגע לזדקה).

הנותן כסף נלגולת לעיר, הרי הוא כאנשי העיר הזאת, אעפ"י שאינו יושב בה (יבמות יז).

השייך בכרגא העיר (מס השדות), הרי הוא כבני העיר (כנוגע לאומנות ומסחר לר"ה כריה דר"י, כ"ב כא ע"ב).

יתומים קטנים, כבני העיר הם וגיבים מהם לכל צרכי שמירת העיר (שי"ט להס הנאה מזה, כ"ב ח ע"א לרב פפא).

השתתפות בני העיר בצרכי העיר. כופין בני העיר אלה את אלה לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח; רשב"ג אומר לא כל העירות ראויות לחומה. הקרובות לספר ראויות לחומה. כופין אלה את אלה בכל הנצרך לשמירת העיר, כגון פרש, חומה, ובית נשק.

סדר הנביה. נובין לפי ממון, ולא לפי נפשות. נובין לפי קרוב הבתים לחומה: כל הקרוב לחומה, נותן יותר (כ"ב ז ע"ג לר' יוחנן).

מב. הסתדרות שלטון העיר.

שבעה טובי העיר (מנילה ריש פרק בני העיר) עומדים בראש שלטון העדה, השוה הלשון, טב דקרתא" (מיכה רבה ב, ג) או, ריש מתא" (כ"מ ז ע"ג) או, מרי דורא" (סנהדרין עה).

בידם רשות למכור ולמחול בנכסי העיר (מנילה ריש פרק בני העיר).

חבר עיר. כנראה פירוש המלה: מי שכל ראשות העיר או מרכיב שלטון העיר. וכן מביעה המלה הזאת את הנגוד, למקום פרטי ולביתו של איש יחיד. השוה הלשון שמחות פי"ב; חולין צה; ברכות כא. בר"ה ל"ד ע"ב כוונת המלה, חברות צבור לתפלה. במנילה כו כוונתה מקום הסתדרות בני העיר עם חכם בראש הדואג לצרכי המקום. רבי יהודה מייחס ביחוד חשיבות מיוחדת לחבר העיר. בברכות ל ע"א לענין תפלה הוא אומר: כל מקום שיש חבר עיר, יחיד פטור מתפלת מוספין (השוה עוד מוספתא מנילה ד, טו; כ"ב ד, יג). יש להשוות עוד מלת חבר הנמצאת על מטבעות המכבים.

שלטון העיר קובע סדרים בעיר ודואג לכל צרכיה. ביחוד דואגים הם לצרכי העניים. השוה על זה הלאה בריני הצדקה. הם ממנים ג"כ פקידים לצרכי הרבים:

מיני הפקידים. משוחאי (=מודלים קרקע ונהרות ומחומים, כ"מ קז ע"ב), או משוחות (ערוכין קה). ובערוכין נו עב: ארא משוחאה. ריש כורי. ממונה על המדות.

אנרונומים. הממונה על המדות. משער. ממונה על השער (ויחי רבה לרשב"י פי' נה). השוה על זה הספר החמישי, משפט ההתיבות, סעיף נט. רישי נרניתא. שוטרים המשגיחים על השקאת השדות, (קלוסין עו).

פירסי. השוה יומא ט ע"ב ; יבמות מה ע"ב.

ממונים על מילי דשמיא. השוה קדושין עו ע"ב. חוני העיר
זפרנטיה (כתובות ה ע"ג).

חזנא דמתא (כ"מ זג ע"ג) חוני בית הכנסת וסופרי הדיינין (סנהדרין ה
ד, אבל בתוספתא ט א חזנים סתם. הם היו לפני הכ"ד וקראו לכל אחד מהכרי
הסנהדרין...)

מספר חברי המשרה. אין עושין שררה על הצבור פחות משנים
(כ"ג ח ע"ג).

הממונים על הרבים, כגון עוטרי הרבים, גבאי צדקה, סופרי הדיינין,
מכים ברצועה, צריכים להיות ממויחסים, ממשפחות המשיאות לכהונה,
להוציא ממזרים (קדושין עו ע"ב ; ד, ז)

בא"י, ועוד יותר בירושלים, הקפידו למאוד כדברים האלה.

אחריות הממונים. סופר העיר, שתל העיר, טבח העיר, מקרא
דרדקי כמותרין ועומדין הם : לפי שאין הפסדס חוזר. לפיכך אם קלקלו
מסקין אותן בלי התראה (לכא כ"מ קט ע"א. והוא רק בממוני העיר, כן
לרמב"ם שניות י, ז).

במקצוע ההתחייבות. רשאי בני העיר להתנות ולקוץ על המדות
ועל השערים ועל שכר הפועלים, להסיע (להעניש) את העובר על קיצתן
(כ"ג ח ע"ג). אם יש אדם חשוב, אל יתנו כי אם מרעתו (לכא, כ"ג ט ע"א).
וכן נמצא דין המתנה במעמד אנשי העיר (כ"מ עה ע"א).

במקצוע המסחר והאומנות. בעלי אומניות שבעיר יכולים לעכב
על בעלי אומניות שמעיר אחרת. אם שייכים אלה האחרונים בכרגא העיר,
אינם יכולים לעכב עליהם (לר"ה נרו' דר"י, כ"ג כא ע"ג).

רוכלין המחזירין בעיירות, אין מעכבין עליהם, והוא מתקנת עזרא :
שיהיו תכשיטין מצוין לנשים. אבל אין להם רשות לשבת שם ושיבת
קבע (ע).

סוחרי העיר מעכבין על סוחרי עיר אחרת מלהביא שם סחורותיהם.
ביום השוק אינם יכולים לעכב עליהן : שממקום אחר הם מביאין
זלמקום אחר הם מוכרין (כ"ג כג ע"א).

מג. תבנית העיר.

נוי העיר. מרחיקין אילנות מן העיר נ' אמה משום נוי (כ"ב כג).
עושין מגרש לעיר לשם נוי. המגרש אלף אמה מקיר העיר, וחוצה לו
שדות וכרמים.

השדות וכרמים אלף אמה בערי הלויים. כן לר' אליעזר ברבי יוסי,
עירובין. נו ע"ב; סוטה ה, ג ותוספתא שם. אמנם לא כן כנראה לר"ע שם.
וכן דעת המכילתא משפטים לכג, ד שהשדות מחוץ לתחום (אלפיס אמה).

אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה. אין עושין מגרש עיר ולא
עיר מגרש, ר' אלעזר אומר בערי הלויים אין עושין, אבל בערי ישראל
עושין, חוץ מעיר מגרש: שלא להרחיב את ערי ישראל (ערכין לג ע"ב עט"ה).

העיר היתה מוקפת גנים ושדות (עירובין נג ע"ב ותוספתא טהרות ז, יא).
דרכים. דרך הרבים מזו אמה (כ"ב למ ע"ב).

הלוקח עיר כא"י כופין אותו לקח דרך מארבע רוחותיה. כן לרשב"ג
בשם ר' יונתן (כ"ק פ ע"ב). משום ישוב א"י (הסוה לטונו כ"ב ה, א), הדרך
הוא עד שש עשרה אמה כדי שיהא קרון הולך וקרין בא.

ר' יונתן. הרבה לשנים לב לצרכי בניני העיר וצרכיה. וברוח זה הוא
אומר: מותר ללכת למאטראות בשבת כדי לפקח על עסקי רבים (כמונות ה).

והשוה למעלה סעיף לב רעיונו של רבי יונתן על ההבדל בין בית
הכנסת של עיר וכפר ובית הכנסת של כרך.

סדר הנביה. גובין לפי הממון ולא לפי הנפשות. גובין לפי קרוב
הבתים: הקרובים יותר לחומה, נותנין יותר (כ"ב ז ע"ב לר' יוחנן).

מד. נכסי העיר ומוסדותיה.

הרחוב. הרחוב של בני העיר היא וכולם שותפין בה.
אבל הרחבה שדרך הרבים הבאים מחוץ לעיר מפסקתא לכולם היא
(נדרים ה, ה). השוה עוד בכורים ג, ב: כל העיירות שבמעמד מתכנסות
לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר.

מעייין היוצא בתחלה, בני העיר מסתפקין ממנו (כ"ק פא מתנאי יהושע).
זליח והרכצת החוצות (שנת זא; חולין ס ע"א).

הארת החיצות (פסחים ד, ד מ; תרומות יא, י; סוטה ירושלמי דף קט, טו;
נ; ויקרא רבה ט, ז).

בית הכנסת, התבה והספרים.

בית הספר. השוה על זה ב"ב כא.

בית דין. כנראה ב"ד של עיר דבר של העיר ההוא. השוה אמנם
למעלה סעיף לו. ובספר משפט הדין סעיף א.

אבן מועין. בירושלים נזכר אבן מועין שעליה הבריוו אבדות. השוה
ב"מ כח.

הכפר והמגרש. כנראה הוא דכפר הנושא שם העיר (לפי חרנוס
סורי אחד, ליהושע כא, ב הסוה קרויס, העתיד, ספר שלישי, הכרך העיר והכפר
בחלמוד, זל טו).

ומצינו כפר לודים (גיטין א, א מ'); כפר עכו, מגדו כפר ספורייוא.

הכפרים נקראו בית רבושא בסורית (זיראת חיות רעות ירושלמי ברכות א,
א; ב"מ פד ע"ב וע"ט קרויס, מה שמביא בשם Z. D. M. G. 60: 96 Noshle
עו"ז מתבאר השלשלת כך, כפר עירות (תוספתא ב"מ ג, ב; ב"מ ט, ו מ').

כפר קטן נידון כשכונה (כתובות כח ע"א. והסוה עליות ב, ג מ').

הם מספיקים מים ומוזון לאחיהם שכבכים (מגילה ד, ב).

מדינתא. כנראה פרובינציה. ירושלים בנגוד למדינה או לגבולין (מ"ט
ז"ג; תוספתא דמאי; איכה רבה א, א), ולפעמים מקדש.

בנגוד למדינה (הסוה כמשניות אהדות בעירובין פרק אחרון).

קרייתא-ערי השדה, מושב אריסין (טו"ט יט, ב; פסדר"כ זל קט ע"ב;
ינמות קה; סוכה מד; פסחים ג; בינה ט ע"ב; דמאי ו, ד). ולכן ב"ד קריות של
בית רבי שנכנסו לעבר שנים בלוד (סנהדרין א, ב; ב"ב ט, ז). ולרבי היה
הרבה באריסות (שניעית ו, א; מע"ט ד, א; פאה ב, ג; חלה טרק ד; מע"ט ד,
א; ויקרא רבה כח, ב).

מה. קברים.

מקום שכונת קברות קנוי לקברות. המוציא מת יחידו – ובודאי לא
נקבר שם אלא ארעי, מתוך דחק, – נוטלו ואת תפוסתו ומפנהו למקום אחר.

מקרים מסופקים. מצא ג' מתים, אם יש ביניהם מד' עד ח', הר"ז שכותב קברות ובודק משם ולהלן כ' אמה (לענין מומאה, וכנראה גם לענין קנין). מצא אחד בסוף כ', בודק ממנו ולהלן כ' אמה: שרגלים לדבר ואינו כמוצא מת אחד בתחלה (אהלות ז, ג). יתר הדינים השווה שמחות יד; אהלות תוספתא פ' טו.

קבר המויק את הרבים, מותר לפנותו. פנהו, מקומו טהור, אבל אסור בהנאה. נקבר בתחלה בר"ה, אינו אוסר (סנהדרין מז ע"ב).

מו. משפט ההתחייבות בנכמי העיר.

אין אומרים בדבר של רבים: הרבים מחלוה (כ"מ קז ע"ב, והסוה למעלה סעיף לב).

אמנם שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר יכולים למחול (תוס' כ"ב כג ע"א ד"ה אחילי ממנילה כ).

משפט הדין. דבר של רבים, כגון ס"ת שנגנב, אין ב"ד של איתו העיר דנין אותו ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר (כ"ב מג ע"א).

מו. משפט העונשין והמשטרה ברשויות הרבים.

הרחקת נזקין. אין מוציאין זיוין וגזוזטראות לר"ה, אא"כ הם למעלה מגמל ורוכבו (כ"ב ס מ'; רמב"ם נזקי ממון, יג, כד). אבל יכול הוא לכנוס לתוך שלו ולהוציא.

לקח חצר ובה זיוין לתוך ר"ה, הרי הוא בחוקתה, שאנו תולין ואומרים: המוכר כנסה לתוך שלו.

נפלה חוזר ובונה אותה, כן לר"ה, תלמיד רב, ולר"ל בנגוד לר' יוחנן (כ"ב ס ע"ב; ג, יא).

שימת הדרומים. גם פה אנו רואים כי חכמי סורא ודרום בשיטה אחת הם בנגוד לגליליים. לדעתם כיון שנפסק בב"ד על יסוד חוקה אין לערער את המצב, אף אם פסקה החוקה. השווה הספר משפט הדין סעיף לה ד"ה שימת רב.

אילן הנוטה לר"ה, בני רשות הרבים מעכבין על בעל האילן (כ"ב ס ע"א). קוצצין אותו כדי שיהא גמל עובר ורוכבו עליו; רבי יהודה

אומר גמל טעון פשתן או חבילי זמורות; ר"ש אימר כנגד המשקלה. מפני הטומאה (כ"ב כז ע"ב, וע"ש מהלוקת ר"ל ור"י).

אין עושין ר"ה חלל, ואפילו אם יכולה עגלה טעונה אבנים לעבור בה (כ"ב ס ע"א, ר' אליעזר מתיר ככגון זה).

גוסס השיטה לר"ל. לר"ל סובר ר' אליעזר שהולכין בהרחקת נזקין לפי האומר של עכשיו, ואין מרכיז בהרחקה מדאגה בדבר לאחר זמן (כ"ב כז).

מרחיקין את השוכך מן העיר חמשים אמה (כ"ב כג מ').

מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה וחרוב ושקמה – נ' אמה; אבא שאול אומר כל אילן נ' אמה: משום נוי העיר. קרמה העיר ועבר ונטע, קוצצין ואין בני העיר משלמין. ספק מי קדם קוצצין ואינם משלמין. מרחיקין גורן קבוע מן העיר נ' אמה. מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי נ' אמה. אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר; ר"ע אומר לכל רוח חוץ מלרוח מערב, שהיא תדירה (כ"ב כה ע"א מ' וברייתא).

נזקין המותרין. יש דברים שהתירו חכמים בר"ה ונאמר בהם: שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ לישראל.

אם הזיקו, בעליהם משלמין. אמנם לרבי יהודה: כל שברשות פטור מלשלם (הסוף הספר משפט העונשין, סעיף יג מכפר 11 וד"ה למקצוע זה). וכן דעת רשב"ג. דומה לזה דעת ר"ש בנוקי שבנים (כ"מ קיח ע"ג).

שוקי ירושלים עשויים להחכר כל יום (כ"מ כז ע"א; שקלים יא ע"ג)

מוציאין זבל לר"ה. המוציא מוציא והמזבל מזבל, זאת אומרת מטהרין בעבודה ואין משהין; רבי יהודה אומר בשעת הוצאת הזבלים אדם מוציא זבלו וצוברו כל יום כדי שיהא נישוף ברגלי אדם ובהמה שעמ"כ הנחיל יהושע את הארץ.

אין שורין טיט בר"ה ואין לזבנין לבנים, אבל גובלין טיט.

המביא אבנים מביא, והבונה בונה, זאת אומרת ממהר לבנות בלי שהיה. הזיקו, משלמין מה שהזיקו; רבי יהודה, רשב"ג ור"ש אומרים אינם משלמין (כ"מ קיח).

עזי השוק המפסידים ברה"ר, מתרין בהן ב' וג' פעמים. לא שמעו, כופין אותן לשוחטן לפני יום השוק (כ"ק סג לרז יוסף).

הערה I. רב. רב בכיאו לכבל הלך, אחרי שהותו זמן מה כנהרדעא

והוצל, לסורא ויצר שם מרכז לתרבות העברית. שם עסק בתקוני הערים ובשכלול הסתדרותן ובקביעת מוסדות העדה.

סורא נעשתה על ידו לעיר בעלת עדה ומוסדות. וכמוה גם ערים אחרות בסביבת סורא לרגלי התרבות הנדירה לשם מעת כואו שמה. והלא נאמר באמת, "כי מעת בוא רב לבבל עשינו עצמנו כא"י" (לענין נטין ונהמה דקה).

הוא שם לב למשטר בניני העיר ולתקין תכניתה.

וכן הנהיג לבנות את בית הכנסת בתוך העיר ולא על גבול תחום שבת (כ"ו קז), ולבנות אותה על מקום גבוה (סגמ יא ע"א). כנראה יעין לעשות רשות הרבים מקורה (סגמ לא).

הוא התכוון למצב המוסר הפרוע במקומות ההם והתאמץ להנהיג בהן שלטון הדת והתורה.

ולא לחנם הוא אומר: „לעולם יחזור אדם וישב בעיר ששיבתה קרובה" (סגמ י ע"ב). הוא מכוון בזה על סורא.

השוה דבריו על גבוי פומבדיתא (הולין קטז): פומבדיתא לויך, אשני אושפיוך, ועל אנשי נרש הגנבים: נשקך נרשאה, מנה שניך (כ"ק קטז); הולין קכז; כ"מ זג). השוה עוד על אנשי ורדינא, צרי העין (גי'א כז).

בירושלמי סוף קדושין הוא אומר: אסור לדור בעיר שאין בה לא רופא ולא מרחץ ולא ב"ד מכין וחובשין ושאין בה גיננותא של ירק.

השוה לברייתא דומה לזו סנהדרין יז ע"ב ושם הגירסא: כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין ת"ח רשאי לדור בתוכה: בית דין מכין ועונשין, קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, ובית הכנסת ובית המרחץ ובית הכסא ורופא ואומן ולבלב ומלמד תינוקות. משום ר"ע אמרו אף מיני פירות המאירים את העינים.

דאג לעתת ירקות בפנים העיר והוא אומר: כל עיר שאין בה ירק אסור לדור בה. ומצינו לתלמודו רב הונא שזרע כרתין (כלאים ספ"ד).

רב חפץ לתת אל העיר אחדות שלמה, ולשונו בדבר אבלות: מת בעיר, כל בני העיר אסירין במלאכה (מו"ק כז).

יתר דבריו על מוסדות העיר. השוה סנהדרין יז, ע"ב: כל עיר שאין בה שנים לדבר ואחר לשמוע אין מושיבין בה סנהדרין.

הערה II. גם במשפט העונשין נחשבת העיר כחטיבה לעצמה. כן ברין עיר הנרחת.

וכן בדבר הסקילה בשער העיר. השוה משפט העונשין.
וכן בדבר עגלה ערופה. השוה כל הפרק התשיעי במסכת סוטה.

מח. שכנות הערים.

הדרך שמעיר לעיר שמונה אמות רחבה (כ"ג ק ע"א).
מבואות העיר, המפולשים לעיר אחרת, אין בני האחרונה יכולים
לסותמם (לר' יוחנן כ"ג יב ע"א).

חלק שביעי.

משפט המשטרה.

מט. המקצועות הנכללים במשפט המשטרה.

מוסד השוטרים בא להוציא לפועל את חוקי הממלכה בעצמם וגם את העונשים המוטלים על העוברים על אלה האחרונים. נמצא שמשפט המשטרה הוא משפט ההוצאה לפועל או: משפט הגשמת החוקים והפקודות של הבית דין.

ובכן דיני נבית חוב ע"י ב"ד כפי שהוצעו בספר משפט הדין סעיף לט, וסעיף מ, שייכים למשפט המשטרה. כמו דיני שליח ב"ד (סס סעיף כה). יש אמנם שהב"ד בעצמם הם המוציאים לאור. במדה זו נחשבים הם עצמם לשוטרים.

אמנם כמובן הרחב של המלה חוקי המשטרה סובבים על שמירת הסדרים, הנקיון והרחקת הנוזקין. ביחוד הם סובבים על היחס שבין היחיד ונכסי הרבים: אין מי שידאג להם והמשטרה היא השוקרת על תקנתם. נמצא שמשפט המשטרה כוללת את:

1) כל הדינים הבאים לשמירת חיי האדם והצבור, כגון מצורעים מחויץ לעיר, מצות בנין מעקה (נ"ז ד). וכמו כן כל המסתעף מזה, כגון הדין בב"ק (טו ע"ג): לא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו.

2) כל הדינים הבאים לשמירת נכסי הרבים. השוה למעלה סעיף לג ד"ה שכנות בנכסי הרבים. ולמעלה בדיני הרחקת נוזקין מנכסי הרבים סעיף נט. וכן דיני פקוח על המדות והשער, שיש בהם משום שמירת ממון כל יהוד ויחיד מפני התרמית והאינאה. השוה הספר ההמישו, משפט ההתחייבות סעיף רנה.

גם תקין אבן הטועין בירושלים הנזכר ב"מ (כח ע"ג) והנעשה להכרין עליה האבדות, גם תקון זה והדומים לו יש למנות למקצוע זה.

3) כל הדינים הבאים לתקין צרכי רבים. כגון תקין דרכים וגשרים

וכדומה השוה על זה למעלה חלק ב סעיף השוה עוד בנוגע לתקון בורות שיחין ומערות ב"ק צד.

4) כל הדינים הבאים להרמת הפרנסה והכלכלה. השוה אמורי הוצאת פירות מא"י (כ"ג ז ע"ג). אסור הוצאת ספרים מא"י (ירושלמי כ"ק).

5) כל הדינים הבאים לתקון ארץ ישראל ולישובה.

דינים רבים נאמרו מטעם ישוב ארץ ישראל. ביחוד נמצא זה אצל ר' יוחנן (השוה כ"מ קא; גמין ה; גמין ה' ו; ס"ך ד"ה מסוס; כ"מ דין כר מזרח). וכבר מצינו רעיון במנהג המקדש לבלי להשתמש בעצי זית לאש המערכה משום ישוב א"י. כן הוא לר' אליעזר בן יעקב, תמיד פרק ראווה אחיו.

בנוגע לסוריא השוה הלאה.

הערה. הישוב והמדבר. גבולות הישוב והמדבר אינם קבועים ומוצקים. הם משתנים לפי הנאי חיי התרבות והמדינה. בגבור השלום בארץ ולרגלו השקירה בעבודת האדמה יתרחב הישוב לכל עבר, גם יחזור לתוך לב המדבר. אמנם השבטים הנודדים יתנפלו כפעם בפעם על מרחיבי הישוב, אבל הם יהדפו אחר אם מצב הממשלה איתן וחזק, ויש אשר ברגעים כאלה עמי הישוב ידחקו את רגלי השבטים הנודדים גם מעבר לגבולם הקודם ולרגלי זה גם הישוב ילך הלוך והתפשט. ארץ ישראל היא ארץ מדברות. הם נמצאים גם בלב הארץ וגם על הגבולות. החכמים שקדו על ישוב הארץ ותקנו תקנות גדולות לשם זה, אחרים נושאים עליהם חותם עת קדומה, והם מזכירים לנו מקרי התנגשות בין עמנו והשבטים הנודדים.

אחת מן התקנות היא שאין מגדלין בהמה דקה בא"י. אבל מגדלין במריה ובמדברות של א"י ובחירשין וביערות.

אמנם מותר להשהות ל' יום לפני הרגל, וכן מותר לטבח לשהות ל' יום לפני השוק (כ"ק עט ע"ג).

ההשגחה. כגון ההשגחה על המוסר והצניעות. השוה מטה ירושלמי בסוף שהעמידו משגיחים בבית המשתאות נגד הנוול. (דומה לזה מותר להוליך יין לחו"ל מפני שממטט את התפלה כ"ג ז ע"ג).

ג. אסורי המשמרה ועונשיה

אכזריה. רוב הדברים הנאסרים מטעם המשמרה אין בהם עכרה

מצד עצמם, אבל עלולים הם להכשיר את בוא העברה ויציאתה לפועל.
כמו בנין בית בלי מעקה.

נמצא שחוקיה משטרה ואסוריה משום סייג הם. ומתברר מזה ג"כ לצד
האחר: תקנות החכמים וגזרותיהם במקצוע הדת והעונשין יש להחשיב לחלק
של משפט המשטרה.

עונשיה. העונש המשמרי בא על פי רוב לשם כפיה, לסוף אחרים
לעשות. כגון מכות מרדות, שכופין את האדם עד שעומד ועושה, או הקנס,
שקונסין את האדם, למען לא ישתכר בעברה ויבוא לשנות בה, או הנדוי,
שמנדין לכל מי שאינו נשמע לרבני החכמים. נמצא שהעונש הוא פרנטיני.
על דבר דרכי הכפיה השונים, חשוי ספר משפט המשפחה. סעיף נד וספר
משפט הדין, סעיף טו. בנוגע למכות מרדות ונדוי, חשוי הספר משפט
העונשין, סעיף מט.

נא. השומרים.

מיוחסים. בקדושין פ"ד: אין בודקין... וכל מי שהוחקו אבותיו
משומרי הרבים, חשוי ביחוד במדבר רבה פ"ט ס"ד: שומרי הדיינין ומכין
ברצועה לא יהיו אלא מן הברורין שבאחיק.

לר"ה יבמות פו ע"ב היו מעמידים בתחלה שיטרים מבני לוי.
בסוף מכות נאמר שהמכין ברצועה היו יתירי מדע וחסירי כח.
למחלקת השומרים יש למנות את השליח ב"ד שנשלח ביחוד להזמין
אנשים לדין, את המשגיחים על המדות והשערים, על המוסר והצניעות
יקיים חוקי חמעשר (הסוה ירושלמי סוף סוטה לר"ח ולמלה סעיף ו בנוגע
לזנות החכמים).

כנראה נהגו להעמיד זוג חכמים לשם השגחה. יש להזכיר עוד את
זנות החכמים שנהגו לשלוח לבדיקת מעשה עון אשר קרה.

חלק שמיני. משפט בין-לאומי.

נב. הערה. מקורות למשפט הבין-לאומי.

מקורות למשפט הבין-לאומי. בדרך מקרה לא באו לידינו רק
זעט מאוד מן המשניות הקדומות אשר כוללו חוקי המשפט הבין-לאומי.
יש להעיר כי כפי הדרומי ר' יונתן (מניח נונקין) רבו של ר' שב"ג הדרומי,
נמצאים מסורות רבות בענין זה. עלינו לדקדק איפוא בדבריו המפורסם
במאור בספרות האגדה, אולי נמצא בהם שרידים חשובים מתורה זו מן
זמנים קדומים.

דעתו שא"י מוחזקת היתה בידי ישראל לפני הכבוש, והכבוש הוא
ירושלם למפרע (חלה ג, ח).

יריחו היא נגרה (מפתחה) של ארץ ישראל. נכבשה יריחו - כל הארץ
בתוחה לפני האויב (שמות רבה לז להש"ט).

ש"ש פרסטיגמות שלח יהושע: הרוצה להשלים... (שניעית פ"ו).

יהושע לא שרף ערים, מלבד עיר חצור, יען כי נתכנסו שם כל
האומות נגד ישראל, בנגוד לדעת רבי אלעזר האומר: ב מ ס ו ר ת מ מ ש ה
שרפה (ויש"ל רבה פרק פ"א בסוף).

יששכר הניח יתרות, אלא שהיו בעלי מסים (בראשית רבה פ' לח).

כאשר צבאו על מדין הקיפוה מכל רוח ונתנו להם רוח רביעית כדי
לברוח. כן לרבי נתן. ואולי צ"ל ר' יונתן (ספרי מטות קנז, ופעמים נכנסו
לדרי האמוראים הראשונים בספרי, וזיחוד יש להוכיח כן כנגד לר' יונתן).

מסורת אגדה היא שאין עשו (רומה) נופלת אלא ביד בניה של רחל
(מתחומא, כוזר ויחי יג).

כל היוצא למלחמת דוד נט כריתות כותב לאשתו (סנהדרין נו ע"ג).

הרבה מכטויו ומלשונותיו באגדה מעידים, כי השקיע את דעתו

במקצוע זה, ולכן הוא לוקח ושואל בטוים ממקצוע המשפט הבין-לאומי.
השנה לדוגמא איכה רבתי פ"ב על הפסיק טה אעירך: כמה ביות נתת
לכם. הוא דורש לשין „עור“: ביות, כדרך התרגומים במלת ערו ת א.

רגיל הוא לדרוש הבטוי חגירת חרב על הוראת ב"ד (למיתא). השנה
סנהדרין ז ע"א סוף, וכן שו"ט יא, ה לרשב"ג (בס הלוק בשוה). וכן סנהדרין
ל"ו מתהילין מן הצד. אמר רבה בר ב"ח אמר ר' יוחנן שנאמר ויחגור
דוד... וצ"ל יונתן. חלוק זה מצוי בפי רבב"ח.

ואולי צ"ל ג"ב ר' יונתן במקום נתן בספרי במדבר קנז בניגע לבלעם
שהרגוהו בחרב: בב"ד הרגוהו.

השנה ביתר אריכות מכילתא משפטים לפ' כא, כ.

אגדותיו על מקומות הגלות (איכה רבתי על הפ' בלע ישראל).

השנה אגדותיו על מחלוקת הגבורים אם מלחמת דוד קודמת או
מלחמת ישראל (שו"ט יח, יט).

וכן דרשתי על פס דמים שפסקו הדמים (מ"ג ט).

נג. המלחמה.

מלך מוציא למלחמת רשות על פי ב"ד של שבעים ואחד (סנהדרין כ ע"ג).

משיח מלחמה מדבר אל העם בלשון הקודש... אתם יוצאים

על אויביכם ולא על אחיכם... שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כמה שנאמר...

אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו... אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים,

אל תיראו מפני קול צווחות... הן באין בנצחוננו של בשר ודם... כי ד'

אלהיכם ההולך עמכם - זה מחנה הארון (סוטה מז ע"א מ').

פעמים מדבר עמם, בספר (נגנול הארץ) ואחת במלחמה.

הערה. על דבר מדרגת בהן משיח מלחמה לעימת בהן גדול השנה

ספר משפט העונשין סעיף סא וספר משפט הכהונה סעיף ד.

פנחס נחשב למשיח מלחמה (סוטה מז ע"א).

הובת הצבא במלחמת רשות. רבי יהודה קורא למלחמת רשות

מלחמת מצוה ולמלחמת מצוה - מלחמת חובה (סוטה מד ע"ב מ').

השומרים מדברים אל העם: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא

חנכו ילך וישוב אל ביתו. אחד הבונה בית התבן, בית הבקר בית העצים,

בית האוצרות. אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד הירש ואחד שנתן לו במתנה.
ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו עדיין.

ומי האיש אשר ארש אשה.

כל אלה חוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים.

בנה בית וחנכו, ארש אשה ונשאה, נטע כרם וחלה, הרי הוא נקי
לכיתו שנה ואינו זו ממקומו ואינו חייב בספק מים ומזון.

כולן צריכים להביא ראיה לדבריהם, חוץ מן הירא ורך הלכב: שעדיו
עמו (ירושלמי סופה ה, ט).

מלחמת מצוה. הכול יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

חיי המחנה. ארבעה דברים נאמרו במחנה: מביאין עצים מכל
מקום ואינם חוששין משום גזל; פטורין מרחיצת ידים, מרמאי ומלערב.
יהודה בן תימא אומר: חונן בכל מקום, ובמקום שמתו שם נקברין
(ערוכין יז מ').

מערכות המלחמה. מעמידין לפניהם זקיפין, המזקיפין את הנכשלים
והנופלים (?) ואחרים מאחוריהם ובידיהם כשילין של ברזל, וכל המבקש
לחזור מקפחין את שוקיו: שתחלת ניסה נפילה.

נד. המצור.

צרים על העיר להלחם עליה, אבל לא להרעיבה ולא להצמיאה ולא
להמיתה מיתת תחלואים (ספרי דברים קנט). צרים עליה לתופשה ולא
לשבותה (מהיוק שיר? ספרי דברים רג). אסור להשחית עצה, בברזל או על
ידי יבוש במשיכת אמת המים. כורתין עצי לאימאכל.

חובעין שלום ב' וג' פעמים.

ענתה כל העיר שלום ופתחה את השער, הרי הם למס. ולא ענתה
כל העיר שלום, כי אם קצתן, מוסיפין להלחם (ז). גם הכנענים שבתוכה
זוכין בשלום.

לא ענתה שלום, מכים את כל זכורה, חוץ מן הטף והנשים.

מלחמת כנענים. מכים אותם ואין עונים להם שלום ואין לוקחין
איתן שבי. נמצאו בחוץ בתוך או בתוך עם אחר בארץ ישראל, נלקחין
שבי (?) הטה ספרי דברים פ' ריא; ר; סופה לה ט"ב).

היו חוזרין בתשובה (מתגייתו ?), מקבלין אותן. כן לר"ש סוטה לה ע"ב.
בנראה בנגוד לרבי יהודה ? מודים כולם שמקבלים כגענים שבחור"ל.
השוה עוד ספרי דברים פ' כב.

נד. השלל והשבני.

חלק המלך. השוה משפט המדינה חלק א.
אין לכהנים חלק בבזה (ספרי קה, פ' קיה).

יפת תואר. לוקח בשביה יפת תואר להיות לו לאשה. אינו לוקחה
לקרוביו. כשיבו מן המלחמה מכניסה לביתו מסיר ממנה שמלת שביה
ומלבישה בגדי חרות ונותן לה זמן ירח ימים (לר"ע שלש ימים כדי הכרח
הולד). לבכות את אביה ואת אמה. כמושך החודש היא מתקנת עצמה : מגלחה
ראשה, עושה צפרניה (לר"ע להפך לשם נוול). אם אחרי כל אלה יוסף לחפוז
בה, תהיה לו לאשה, ואם לא, ישלחנה לנפשה ולא לבית אביה (כן לגרסא
הרמב"ן בספרי). אבל לא ימכרנה ולא יתננה לאחר ולא יתעמר בה (ול
ישתמש בה). הכול בספרי כי תצא ריג, ריד.

הערה, ר"ע דורש בכל הענין להפך טמש מדעת החכמים האחרים.
מרב מ"סו בעובדי אלילים ומרוב הוקירו צניעות בנות ישראל הוא מעורר
גם בדרשותיו אלה על הרחקת עובדי אלילים מביתו.
כהן אסור ביפת תואר. כן לשמואל בנגוד לרב (קדושין כא-כב).

נה. היחס לשאר העמים.

נו. זכות הבעלות בנכסי א"י.

אסור למכור להם במחור לקרקע (הסוה כל פרטי הדינים ע"ז יפ ע"ג).
אין משכירין להם בתים בא"י ואצ"ל שדות. בסוריא משכירין להם בתים
אבל לא שדות. בחור"ל מוכרין להם בתים, אבל לא שדות (כן לר"מ. ר' יוסי
מקל קלת. הסוה ע"ז כא ע"א).

אין לנכרי קנין בא"י להוציא מידי מעשר. השוה ספר משפט
פ"ד פס"ם סעיף 5.

נו. כשרון המעשה במקצוע המשפחה והמקדש.

השנה כל הענין הזה בספר משפט הנפשות סעיף לד.
ר"ש. בדרך כלל מרחיק ר"ש את העכ"ם מכל מעשה בישראל.
לענין קרבנות. השנה על זה במשפט הכהונה ובספר משפט הנפשות
סעיף לד. לענין שותפות בדיני מתנות כהונה ועניים.
כל זה בהתאמה עם יחסו השנוא לגוים, המתבטא ביחוד באגדותיו
זכתגמיו.

נח. המנע והמשא עם עכו"ם.

בדרך כלל אסרו החכמים התהלכות עם עכו"ם מדאנה כדבר שלא
יבוא לידי חתון או ג"כ, שלא יבוא את העכו"ם לידי עבודת עכו"ם, כגון אם
ימצא לו על ידו טובה ורוח וילך ויודה לע"ז. ולכן אסרו לשאת ולהת.
עמהם ג' ימים לפני אידיהן (השו"ע ע"ז ב ע"א מ ; ז ע"ב מ').
ומי השוק היו ביום אידם. חנויות המעומרות לשם עכו"ם אסור לקנות
מהן (ע"ז יג ע"ג). מותר לקחת מהן בהמה, עבדים ושפחות, בתים, שדות
וכרמים וכתב ומעלה בערכאות מפני שהוא כמציל מידם (ע"ז יג ע"ב).
אסור למכור להם עבדים משום שמרחיקים אותם מתחת כנפי
השכינה (גיטין ע"ד).
אסור למכור להם דברים לצורך ע"ז ותקרובת ע"ז (ע"ז יג ע"ב מ').
אסור לעשות דבר שהוא תכשיטין לעכו"ם.
אסור למכור להם דברים שחשודים לעשות בהם עברה, כגון בהמה
שחשודין עליה ברביעה (ע"ז יד ; ע"ב מ').
אסור למכור להם דבר שיש בו נזק לרבים, כגון דובים, אריות ; אין
בנין עמהם בסילקי גדרום ואצטבייא ובימה. אבל בנין עמהם בימסאות
ובית מרחצות (ע"ז מז ע"א מ').
על דבר ההתהלכות עם פועל עכו"ם השנה ע"ז סב.
אסורי מאכלות, תקרובת ע"ז אסור באכילה ולפיכך נאסרו דברים
דועים של עכו"ם משום חשש תקרובת, כגון סתם יינם.

יש דברים שנאסרו משום חשש תערוכת אסור, כגון חלב שחלבנו
עכו"ם: מחשש חלב טמאה.

כלים של עכו"ם יש בהם חשש בלועת אסור, דבר הנמצא כבר בתורה.
השוה כל זה ע"ז ע"ה.

דיני התרחקת מעבודה זרה עצמה הוה מסכת ע"ז מ ע"ב והלאה.
דינים אלה יש בהם הרבה מיסודות המשפט. הוה הקודמות לספר
משפט התלמוד סעיף מז עד ד"ה ישנם.

הערה. יש להזכיר פה דבר ההלכות שגזרו בעליית חנינה בן חזקיה
בן גרון (שכת יג).

שם נאמר: נמנו ורבו ב"ש על ב"ה וי"ח דברים גזרו בו ביום. מאי
גיהו י"ח דברים? דתנן אלו פוסלין את התרומה...

על פי הירושלמי שבת א, ד גזרו י"ח דבר, זאת אומרת בלי מחלוקת,
נמנו ורבו ב"ש על ב"ה בי"ח דברים, נשאר במחלוקת י"ח. אלו הן שגזרו: על
פיתן של עכו"ם, על גבינתן, על שמנן, על בנותיהן ועל שכבת זרען, על
מימי רגליהן, על הלכות בעל קרי, על הלכות ארץ העמים. ותמן תנינן אלו
פוסלין את התרומה... - רבנן דקסרין אמרין אלו הן שגזרו ממה שרבו ב"ש
על ב"ה ושבעה אינין ואלה האחרים: מי שהחשיך בדרך... [אלו הן
שגזרו: אילין עשתרי קדמיתא (?) והשאר מן מה דתנו ר"ש: בו ביום
גזרו על פתן על גבינתן, על יינם, על חומצן, על צירן, ועל מוריסקן, ועל
כבושיהם, ועל שלוקיהן, ועל מלוחיהן, ועל החילקה ועל השחיקה ועל
המיסנה ועל לשונן, ועל מתנותיהן ועל בניהן ובנותיהן ועל בכוריה.

ובשבת יז: פתן שמנן ויינן כולו מי"ח דבר.

גם בבבלי אומר שמואל י"ח דבר גזרו ובי"ח נחלקו.

אמנם בנוגע לטומאת ארץ העמים מביא הבבלי שבת יד: יוסי בן
יועור איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים.

השוה ביחוד דורות הראשונים, חלק ראשון כרך שלישי, פרק י

נמ. קבלת גרים.

ס. היהם לגר תושב.

השטה דיני גר תושב בספר משפט הנפשות סעיף לה.

הספרי דברים (מזית מלכשו של ר"ע וחלידיו רבי יהודה ור"ש) מצדד בזכות גר תושב.

כן מזהיר היא לבלי להכיר פנים במשפט בין איש ובין גר תושב (כן נפסקא טו כסיף לגירסת הילקוט מותב).

מוזהר הוא לבלי להסגיר גר תושב לירי עכו"ם (פסקא רנ"ט) וכן ביפת תואר לבלי להשיבה לבית אלוהיה או לבית אביה (הט"ו גירסת הרמב"ן נפרי בו תל"א רי"ג, ריד).

ובדוח זה דורש רבי יהודה את הכתיב לגר בשעריך תתננה: דברים ככתבם, זאת אומרת מצוה היא לתת לגר תושב (פ' קד).

וכן דעתו שמקבלין גם לוי עממין אם יעשו תשובה, ביחוד נכרת מוגמה זו אצל ר"ש. ובכלל יודעים אנו, ועל זה העיר כבר ר' יוחנן בסנהדרין, כי הספרי לר"ש הוא על פי ר"ע.

אין עושין ירושלים מקום לגר תושב (אלר"ג פ' לה ונמוספתא ז"ק והסר כננלי ט"ט).

בנוגע לגבעונים ונתינים השוה ספר משפט המשפחה סעיף כד ונשא דבה פ"ח.

סא. גר צדק.

תנאי מעשה הגרות השוה בספר החמישי, משפט ההתחייבות, סעיף ריד וספר ראשון, משפט הנפשות, סעיף לו, לו.

יש עמים שחוששין בהם שנשארו לבנות ישראל ויש בבניהם משום ממורת. מקבלין גרים מן הקרדוין ואין חוששין. מקבלין גרים מן התרמודים (ינמות ט"ז).

אין מקבלין גרים מעמלק (מכילתא לנשלה יז, יד).

בנוגע לוי עממים השוה למעלה סעיף נו ד"ה ענתה וד"ה מלחמת בני עמי. בנוגע לוי עממים השוה הלאה כדבר חוקי השבי המלחמה סעיף נו.

בנוגע לעמון ומואב השוה ספר משפט המשפחה סעיף כד.

בנוגע לדיני היחוס בבני תערובות השוה הסבר משפט המשפחה סעיף כה.

עמדת הגרים. אם הם בכלל קהל עיין משפט המשפחה סעיף כה, בהלוקת רבי יהודה ורבי יוסי.

במקרא הם נקראים יראי ד' בנגוד לבית ישראל ובית אהרן (ח' קמו יא).
זהם הנזכרים ביוספים בשם Sebomenoi ton Theon. השוה קדמוניות יד, ז,
ב; וגם אפיון סב, לט.

גם רשב"ג בשם ר' יונתן מיהם הכתיבים האלה על הגרים (שו"ט כג, כט).
ג' פעמים דוחין את הגר, כן לרשב"ג (רות רבה ב, יז).

בכלל היה כל החכמים, חכמי התנאים והאמוראים, בעד הגרות (יש
להזכיר דברי ר' הלני קסוס גריס לישראל כספחה, יבמות קט ע"ג). כן התירו לקנוח
עבדים אפילו בשבת כדי להכניסם תחת כנפי השכינה (בראשית רבה מז)

החכמים הרבו לדרוש על קרוב גרים. לדוגמא ר' אבהו מקסרין (שו"ט
ק, ויקרא רבה א, ב; תנחומא וילא בוכר וע"ש הערה קג; בכורים א, ד; ויקרא
רבה פא; במדבר רבה פ"ו; יבמות מח ע"ג).

ר' אליעזר (פסחים פז; שמות רבה כז), ר' חנינא שיר רבה א, יט, כב
כו; שיר רבה א, כב.

נסדר אצל נ. קראנענבערג בילגוריי (פולניה).